

GÖTEBORGS UNIVERSITET
HANDELSHÖGSKOLAN

Skyldfönster, mötesplats eller upplevelserum?

Föreläsningar om det offentliga rummet i planeringen
av tre centrala torg

Kandidatuppsats i kulturgeografi HT 2011
Handelshögskolan vid Göteborgs universitet
Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi
Författare: Oscar Brask och Linnéa Wigforss Tibbling
Handledare: Ingrid Johansson

Förord

Senhösten 2011 kom att domineras av arbetet med denna uppsats, och när den nu är färdigställd vill vi ta tillfället i akt att rikta vår tacksamhet till vår handledare, Ingrid Johansson, för hennes stöd och nyttiga kritik. Vi vill även tacka de tjänstemän från Göteborgs stad och Kungälv kommun som vi varit i kontakt med på jakt efter plandokument. Avslutningsvis vill vi också erkänna kaffets betydelse under arbetsprocessen och våra respektives tålamod under många utbrott av tvivel och ilska. Genom denna uppsats har vi inte bara fördjupat vår förståelse av och intresse för det offentliga rummets problematik, utan även om den vetenskapliga skapandeprocessens höjdpunkter och fallgropar.

Sammanfattning

Det offentliga rummet är en oumbärlig del av alla stadsrum och har en såväl social som symbolisk betydelse. Inom den kommunala fysiska planeringen är de offentliga platserna föremål för föreställningar och beskrivningar som vittnar om vilken roll de tilldelas i dagens städer. Med detta som utgångspunkt har den här studien som syfte att beskriva och analysera hur det offentliga rummet kan beskrivas i dagens stadsplanering. För att uppnå syftet har vi formulerat och besvarat följande tre frågeställningar:

- Vilka föreställningar om det offentliga rummet kommer till uttryck i plandokumentet?
- Vilka aktiviteter, funktioner och aktörer inkluderas i plandokumentens bild av det offentliga rummet?
- Vilka skillnader och likheter finns det mellan de två exemplen?

Dessa frågeställningar har tillämpats på två planprojekt: ett för Kungstorget och Grönsakstorget i Göteborg, samt ett för Stortorget i Kungsbacka. Studien är därmed en jämförande fallstudie, där avgränsade och verkligt förekommande fall har studerats och ställts mot varandra. Fallstudien har bestått av en dokumentstudie, där utvalda plandokument från de respektive kommunerna har tolkats och analyserats kvalitativt utifrån frågeställningarna. Analysen av plandokumentet resulterade i upprättandet av fyra olika teman för vardera fall som sedan jämfördes.

De föreställningar om det offentliga rummet som huvudsakligen kommer till uttryck är att de dels beskrivs som representativa skyltfönster av staden, att de dels ska vara tillgängliga sociala mötesplatser samt att de slutligen ska innehålla och möjliggöra upplevelser och estetiska förnimmelser av stadsrummet. Dessa olika föreställningar, vilka framträder i olika hög grad hos de två fallen, medför att det beskrivna offentliga rummets aktiviteter, funktioner och aktörer varierar. Både i Kungsbacka och Göteborg är uppfattningen om det offentliga rummets sociala, representativa och estetiska betydelse tongivande i plandokumentet. I enlighet med Kärrholm (2008) och Olsson (1998) drar vi slutsatsen att planeringen i Göteborg och Kungsbacka banar väg för en tilltagande pedestrianisering, samt att det offentliga rummets representativa funktion ges stor uppmärksamhet i plandokumentet, men betonas i Kungsbacka till en lägre grad.

Tidigare forskning om det offentliga rummet pekar på en tendens av privatisering, men utifrån denna fallstudie kan en sådan förändring inte skönjas i planeringen av Grönsakstorget, Kungstorget eller Stortorget. Även om det råder stor medvetenhet om det offentliga rummets betydelse för ekonomiska intressen och aktörer är den sociala aspekten fortfarande i förgrunden. Relationerna mellan de olika föreställningarna om det offentliga rummet är emellertid inte oproblematiska, då de med sina olika bilder av det offentliga rummets funktion riskerar att hamna i konflikt med varandra om representativiteten blir den huvudsakliga ordnande principen.

Innehållsförteckning

1	Introduktion	6
1.1	Inledning och problemformulering	6
1.2	Syfte och frågeställningar	7
1.3	Studiens avgränsningar	7
1.4	Studiens kulturgeografiska relevans	8
1.5	Uppsatsens disposition	8
2	Metod: hur studerar vi det vi vill studera?	9
2.1	Inledning	9
2.2	Metodansats och metodval	9
2.2.1	Induktion och abduktion	9
2.2.2	Fallstudien	9
2.2.3	Vetenskapsteoretiska utgångspunkter	12
2.4	Alternativa metoder	14
2.5	Metodproblem och källkritik	15
2.5.1	Fallstudiens nackdelar	15
2.5.2	Dokumentstudiens nackdelar	15
3	Det offentliga rummet: en teoretisk bakgrund	17
3.1	Inledning	17
3.2	Vad är ett offentligt rum?	17
3.2.1	En grundläggande definition	17
3.2.2	Det offentliga rummet som medium	18
3.3	Demokratins och ordningens rum	19
3.3.1	Dagens två dominerande synsätt	19
3.3.2	Föreställningar om ordning och demokrati	20
3.3.3	Rättigheter och representation	20
3.4	Planeringens relation till det offentliga rummet	21
3.4.1	Plandokument som representationer av rum	21
3.4.2	Omgivande makt i det offentliga rummet	22
3.5	Det offentliga rummet i dagens innerstäder	22
3.5.1	Det offentliga rummets kommersialisering	22
3.5.2	Stadskärnor som shoppingområden	24
3.5.3	Göteborgs offentliga stadsliv	25
3.6	Den relationella rumsuppfattningen	25
3.6.1	Socialt konstruerade rum och socio-rumsliga praktiker	25
3.7	Sammanfattning av studiens teoretiska utgångspunkter	26
4	Två fall, tre torg: en geografisk bakgrund	28
4.1	Inledning	28
4.2	Göteborgs geografi	28
4.3	Planärendet Kungstorget och Grönsakstorget	28
4.4	Kungsbackas geografi	30
4.5	Planärendet Stortorget	31
4.6	Om vår bildokumentation av torgen	32
5	Resultat och analys	33
5.1	Inledning	33

5.2 Göteborg	33
5.2.1 Beskrivningar av det offentliga rummet i Göteborg	33
5.2.2 Temanans uttryck i ärendet Kungstorget/Grönsakstorget	38
5.2.3 Sammanfattning	40
5.3 Kungsbacka	40
5.3.1 Beskrivningar av det offentliga rummet i Kungsbacka	40
5.3.2 Temanans uttryck i ärendet Stortorget	44
5.3.3 Sammanfattning	45
5.4 Jämförelse och diskussion	46
5.4.1 Skillnader och likheter mellan Göteborg och Kungsbacka	46
5.4.2 Teoretisk diskussion	48
6 Slutsatser och reflektioner	51
6.1 Slutsatser	51
6.2 Avslutande reflektioner	52
Källförteckning	54
Primärkällor	54
Sekundärkällor	54

1 Introduktion

1.1 Inledning och problemformulering

För att ta oss dit vi behöver varje dag måste vi överträda mellanrummet mellan olika platser. Detta mellanrum kanske kan te sig ointressant i all sin vardaglighet, men är i själva verket en grundförutsättning för att vi ska kunna röra oss i samhället. Det är i mellanrummet vi träder ut ur det privata och in i det gemensamma, det som materialiseras genom stadens offentliga rum. Gatan, torget, övergångsstället, parkbänken – vad hade samhället varit utan alla dessa platser? Ibland skyndar vi bara igenom mellanrummet för att komma hem så fort som möjlig, andra gånger stämmer vi möte med våra vänner och bekanta på dessa allmänna platser. Det är samtidigt här vi ofrånkomligen och ständigt stöter på människor vi inte känner – och konfronteras med det främmande, spännande och stundtals kanske också skrämmande.

Det offentliga rummet definieras vanligtvis som de delar av staden som är öppna och tillgängliga för alla; i verkligheten finns restriktioner som påverkar vårt inflytande över men också vår tillgång till de offentliga rummen. Det finns heller inte ett offentligt rum utan oändligt många, vilka alla existerar i en geografisk och social kontext. Vad som har betraktats som det idealiska offentliga rummet har skiftat över tid och är därför – även om det kan vara svårt att upptäcka – under ständig förhandling. Dessa delade eller omstridda ideal påverkar givetvis hur de offentliga rummen planeras och utformas, vilket i sin tur har effekter på hur de används – och inte minst vilka som använder dem.

Hur det offentliga rummet ser ut och vad som finns i det är inte på förhand givet, ej heller nödvändigtvis ett uttryck för hur alla vill att det ska se ut. Precis som nya byggnader inbegrips även det offentliga rummet i planeringsprocesser, där olika aktörer med mer eller mindre inflytande har en del i formuleringen av visionerna, föreskrifterna och planritningarna. Den här studien handlar om två sådana fall: Grönsakstorget och Kungstorget i Göteborgs stad samt Stortorget i tätorten Kungälv stad (se kapitel 4 för beskrivning). När dessa tre torg nu blivit föremål för planering undrar vi: hur beskrivs egentligen det offentliga rummet idag?

Den bakgrund som gör denna fråga intressant att ställa sig är den utveckling som präglat många städer alltsedan 1900-talets andra hälft. Bland annat har stora ekonomiska omvälvningar, där storstäders industriella bas reducerats, bidragit till den förändring där städer kommit att alltmer bry sig om sitt varumärke och rykte:

Marketing of places, with its emphasis on the projection of deliberately created images, has been a feature of the entrepreneurial mode of urban governance that has emerged since the 1970s as part of a competitive search for new sources of economic development, in response to de-industrialisation and the internationalisation of investment flows (Pacione 2009:343).

Avindustrialiseringen har satt tydliga spår i Göteborg, där varvens och storindustriernas synlighet tidigare var påtaglig. Kungälv är en mindre ort som inte drabbades av 70-talets kriser på samma sätt och blir på grund av dessa skillnader intressant att jämföra med Göteborg. Uppfattningen om att staden måste konkurrera om ekonomisk utveckling för att annars riskera att förfalla kan knappast ha undgått sättet att diskutera, planera och bygga

offentliga rum. Kungstorget, Grönsakstorget och Stortorget har alla en lång historia av att vara allmänna platser; hur deras roll i staden uppfattas idag anser vi därför angeläget att undersöka närmare.

1.2 Syfte och frågeställningar

Den här studien har som syfte att, genom en jämförelse mellan de plandokument som aktualiseras av två pågående förnyelseprojekt av tre centrala torg, beskriva och analysera hur det offentliga rummet kan beskrivas i dagens stadsplanering. För att uppnå vårt syfte har vi formulerat följande tre frågeställningar:

- Vilka föreställningar om det offentliga rummet kommer till uttryck i plandokumentet?
- Vilka aktiviteter, funktioner och aktörer inkluderas i plandokumentens bild av det offentliga rummet?
- Vilka skillnader och likheter finns det mellan de två exemplen?

1.3 Studiens avgränsningar

Avgränsningar kan vara av både geografisk och tidsmässig karaktär. Denna studies primära avgränsning är valet att studera och jämföra två fall, vilka utgörs av två olika planprocesser i två närbelägna kommuner vid Sveriges västkust. Gemensamt för dessa är att de fortfarande är pågående planärenden som ännu inte fått en färdig fysisk form. Anledningen till att vi har valt att studera dessa två planärenden är att vi med detta tvärsnitt vill undersöka föreställningar om det offentliga rummet i dagens planering, vilket till fördel studeras i så aktuella projekt som möjligt. Med hänseende till studiens omfattning har vi valt att stanna vid två fall för jämförelsens skull, eftersom fler exempel inte hade möjliggjort samma djup med de tidsramar som fanns. Vi finner ingen anledning till att inbegripa något ytterligare fall då möjligheten att generalisera hade krävt en betydligt mer omfattande studie. Trots att alla plandokument gått att nå på avstånd i elektronisk form har vi valt två geografiskt närbelägna exempel, eftersom vi för studiens empiriska bakgrunds skull funnit det nödvändigt att besöka och dokumentera platserna. Då budgeten för studien varit närmast obefintlig har inga längre resor kunnat understödjas ekonomiskt.

Några ytterligare avgränsningar har inte satts a priori, utan har vuxit fram genom urvalet av plandokument relaterade till de respektive planprojekten. Förutom de dokument som handlar om själva torgen har vi även inkluderat olika dokument som bakomliggjer planärendena. Vilka dessa är skiljer sig åt mellan våra två exempel, eftersom olika kommuner har olika praxis. I båda fallen inbegrips dock översiktsplanen, då den utgör en grund till all kommunal fysisk planering. Såväl Göteborg som Kungsbacka har också riktlinjer för de centrala delarna av staden, vilka redovisas i flera dokument. Genom att ha knutit de relevanta dokumenten till planprojekten för de tre torgen har vi rekonstruerat planprocessen ditintills samt indirekt åstadkommit en avgränsning i tid, som med sin förankring i den verkliga processen inte riskerar att missa relevant data. Studiens tidsbegränsning motsvaras alltså av de undersökta dokumentens publiceringsdatum.

1.4 Studiens kulturgeografiska relevans

Stadens rum är både gemensamma och enskilda, privata och offentliga. Hur ett stadsrum beskrivs och utformas får betydelse för hur det kommer att användas, och utformningen i sig är en följd av uppfattningar om såväl relationen mellan offentligt och privat som hur det offentliga livet i staden ska levas. Föreställningar om rum är i allra högsta grad ett kulturgeografiskt spörsmål, då rum inte bara har en fysisk existens utan också föregås och omges av föreställningar kring det. De offentliga rummens historia är känd, men att studera deras samtida beskaffenhet kan tänkas ha samma vetenskapliga relevans, då det ger en inblick i vilken betydelse de offentliga platserna anses ha i dagens urbana landskap.

1.5 Uppsatsens disposition

Efter detta första introducerande kapitel följer en genomgång av vår metod samt en vidare metoddiskussion. Därefter presenteras studiens teoretiska ramverk och tidigare forskning, som vi längre fram återknyter till. Med den teoretiska förståelsen i färskt minne hos läsaren, strax efter ett bakgrundskapitel där studiens två fall ges en kortfattad beskrivning, presenteras studiens empiriska avsnitt genom en redovisning av resultat samtidigt som dessa analyseras och diskuteras. Nästföljande och avslutande kapitel innehåller våra slutsatser samt de egna reflektioner som ofrånkomligen dyker upp när ett intressant ämne utforskas.

2 Metod: hur studerar vi det vi vill studera?

2.1 Inledning

En studies syfte och metodval kan relateras till dess vetenskapsuppfattning. Hur något ska studeras hör ofrånkomligen samman med vad som ska studeras, och de tillvägagångssätt som står till förfogande beror av den syn på vetenskap som studien grundas i (Graham 2005:12). I detta kapitel redovisas de metoder vi använt för att besvara våra frågeställningar. Här diskuteras också studiens vetenskapliga utgångspunkter och vad som kännetecknar en fallstudie och vilka dess för- och nackdelar är. Dessutom beskrivs hur vi gått till väga för att kvalitativt analysera plandokument.

2.2 Metodansats och metodval

2.2.1 Induktion och abduktion

Metodansatsen i denna uppsats är induktiv; med utgångspunkt i insamlade data – i kontrast till den deduktiva ansatsen att utgå från teori – dras slutsatser och eventuella generaliseringar, om möjligt (Gren & Hallin 2003:34ff, jfr Denscombe 2009:369). Vidare bottenar sig metodansatsen inte bara i hur studien ska genomföras utan hur kunskap förvärvas och konstrueras. När undersökningar bedrivs är det dock inte alltid enkelt att göra skillnad mellan induktion och deduktion. De flesta studier är i själva verket därför exempel på abduktiv metod, som innebär att teori och empiri betraktas som sammanblandade och ömsesidigt konstituerande:

Enligt denna uppfattning [den abduktiva] är det omöjligt att arbeta rent empiriskt i strikt mening eftersom alla empiriska undersökningar redan förutsätter någon typ av teoretisk kategorisering, eller begreppsliggörande av verkligheten. Hur skulle man annars kunna veta vad det är man vill undersöka? (Gren & Hallin 2003:36).

I den mån vi inspirerats av tidigare teoribildning om offentliga rum i formuleringen av syfte och frågeställningar föregås insamlingen av empiri av en tidigare förståelse, vilket gör den induktiva metodansatsen omöjlig att realisera helt och hållet. Emedan vi inte syftar till att bekräfta eller bestrida befintliga teorier utan lägger betoningen i insamlad empiri kan studien sägas eftersträva induktion, även om kunskapsskapandet mer eller mindre är en väv där teori och empiri varvas. Å andra sidan grundar denna fallstudie sig på exempel valda för att vara teoribeprövande (se nedan), vilket speglar en mer abduktiv ansats.

2.2.2 Fallstudien

För att studera hur det offentliga rummet kan beskrivas i den samtida planeringsprocessen har vi valt att genomföra en jämförande fallstudie mellan två fall: Kungstorget och Grönsakstorget i Göteborg samt Stortorget i Kungsbacka. Fallstudiens kännetecken är att eftersträva djup i stället för bredd, att fokusera det speciella i stället för det generella och allmänna samt att studera redan naturligt förekommande samhällsfenomen snarare än i forskningssyfte

skapade sådana (Denscombe 2009:62f). Att inbegripa fler fall är ovanligare, men den jämförande fallstudien avser att studera fenomenet i olika kontexter för att upptäcka skillnader och gemensamma drag och därav nå fördjupad kunskap. Fokus på det speciella genom att enbart studera enskilda fall kan motiveras med att samma kunskap inte hade kunnat nå genom en betydligt mer omfattande undersökning (Denscombe 2009:59f).

Vid valet av fall är det viktigt att utgå från den relevans de har i relation till studiens syfte; de ska väljas ”med utgångspunkt i specifika kännetecken som går att finna i fallet” (Denscombe 2009:64). Ett fall kan bland annat väljas baserat på att det är mycket vanligt förekommande, eller för att det förhåller sig till tidigare teoribildning på ett relevant sätt. Dessa kallar Denscombe (2009:65f) för den typiska respektive den teoriprovande undersökningsenheten. I valet spelar även ofta praktikaliteter in, men dessa bör ej vara överordnade de andra argumenten. Våra rambetingelser i form av begränsad tid och obefintlig budget har dock styrt studiens omfattning, vilket återspeglas i att valet av exempel skett inom den geografiska radie vi kan förflytta oss med de ekonomiska resurser som står till förfogande. Emellertid anser vi inte att studiens kvalitet försämras på grund av detta, då det specifika i våra relevanta fall i sig kan generera intressanta slutsatser.

Studiens undersökningsenhet(er) bör också kunna urskiljas för att de ska kunna studeras. Det måste vara möjligt att fastslå relativt distinkta gränser hos fallet för att kunna motivera vad studien ska omfatta och inte (Denscombe 2009:70f). Dessa gränser ska även tydligt redogöras för, allt för att tydliggöra vad som utgör fallet. Denna fallstudies gränser är dels geografiska och dels tidsmässiga. Vi har studerat hur offentliga rum konstrueras med utgångspunkt i tre specifika torg, vilka alla har en begränsad utbredning i rummet som faller under beteckningen ”torg”. Fallen har även avgränsats i planprocessen, eftersom vi har valt ett utsnitt av mängden offentliga plandokument som har kunnat motiveras som tillhörande och/eller bakomliggande planprojekten för de tre torgen. Hur dessa dokument behandlats framgår under nästkommande rubrik. Genom att på detta sätt avgränsa och studera två planprojekt – i egenskap av redan existerande, naturligt förekommande och urskiljbara samhällsfenomen – har vi kunnat erhålla den kunskap som krävts för att nå studiens syfte.

Fallstudien tillåter användandet av flera kompletterande metoder (Denscombe 2009:62). Vi har emellertid valt att låta undersökningen bäras av en dokumentstudie av ovan nämnda plandokument, även om vi i bakgrundssyfte också besökt och dokumenterat platserna ute i fält. Med valet att undersöka plandokument förutsätter vi inte att planerna är de enda aktörerna i skapandet av och meningsskapandet kring platserna. Som officiella dokument tillgängliga för allmänheten anser vi dem representera en ståndpunkt som flera olika grupper givit uttryck för under framtagandet av dokumenten. Dock är det inte vilka som hyser denna ståndpunkt som vi avsett studera utan vilka dessa ståndpunkter är. En undersökning av vilka som deltagit i formulerandet av studerade dokument hade inte besvarat våra frågeställningar och därmed minskat studiens validitet; det vill säga hade vi undersökt någonting annat än det vi avsett att studera.

Vi har således avsett att studera föreställningar om det offentliga rummet med hjälp av en kvalitativ dokumentstudie. För att studera föreställningar om platser lämpar sig kvalitativa metoder, som till skillnad från kvantitativa metoder inte har för avsikt att besvara

forskningsfrågor genom kvantifiering och mätning (Gren & Hallin 2003:36f). Valet mellan kvalitativ och kvantitativ metod avgörs dels av studiens frågeställningar, dels av dess teoretiska utgångspunkter (Gren & Hallin 2003:38). Huruvida en undersökning är kvalitativ avgörs inte nödvändigtvis av den metod som används för att insamla data, utan av hur analysen av detta material genomförs. I en kvalitativ analys eftersträvas förståelse genom tolkning av den mening som överförs via språket, kännetecknande för en hermeneutisk ansats, vilket vi återkommer till under nästföljande rubrik.

I vår jämförelse av de två fallen har vi strävat att nå en balans mellan mängden text och typen av dokument (se tabell 1). Vi har alltså sökt att studera fallen på ett likartat sätt. Överensstämmande dokument mellan båda exemplen är den kommunala översiktsplanen samt dokumenten som gäller de enskilda torgen, där förslaget för Stortorget inte var av lika stor omfattning. Att inte alla dokumentkategorierna varit motsvariga speglar lokala variationer när det kommer till planeringspraxis. I uppnåendet av studiens syfte har dessa skillnader emellertid inte varit något problem.

Att grunda en studie på läsning av dokument medför vissa fördelar (Denscombe 2009:316). Med de rambetingelser vi haft för studien har de offentliga dokumenten varit en tillgänglig, trovärdig och förhållandevis rik datakälla. En ytterligare fördel är att dessa dokument även lätt kan tillgås av andra forskare, vilket förbättrar möjligheten till granskning av våra resultat.

Tabell 1. De studerade plandokumenterna: en översikt

Fall	Dokumentets namn	Sidor ur vilka avsnitt är hämtade
Göteborg/ Kungstorget och Grönsakstorget	Göteborgs översiktsplan, del 1 och 2	del 1: 14, 35-38, 52, 54, 56-59, 68, 85-87, 112 del 2: 10, 27
	Stadsbyggnadskvaliteter	5-7, 10-11, 14-18, 20-24, 32-34, 36, 39, 41-42, 44-45, 47, 54-58, 66
	Parkeringspolicyn	10, 13-15, 17-18
	Beskrivning av Centrum	7, 10, 26
	Kvalitetshöjning Centrum	Dokumentet består av en sida
	Programförslag Kungstorget- Grönsakstorget	2-8
	Underlag och fördjupning Kungstorget-Grönsakstorget	3-6, 10, 13, 16-18, 22, 24, 27-28

Kungsbacka/Stortorget	Översiktsplan	81-82, 89
	Fördjupad översiktsplan för Kungsbacka stad	5, 12, 14, 20, 27-31, 33-34, 36, 38, 53-54, 58, 61, 66, 72, 88-89
	Strategiskt program för Innerstaden	3-4, 9
	Karaktärisering av Kungsbacka Innerstad	7, 11, 15, 17-19, 23-26, 42, 44, 55
	Program för upprustning av Stortorget i Kungsbacka	1-3
	Förslagshandling Stortorget	3, 5, 7-9, 11, 13, 15-16

2.2.3 Vetenskapsteoretiska utgångspunkter

Att ha en hermeneutisk ansats, det vill säga att närma sig data genom tolkning, är ett sätt att studera ”hur verkligheten [s]kildras” och ”vilka värderingar som uttrycks i texten” (Thurén 2007:100). Förutom empiri krävs också en förståelse, ”ett inkännande”, hos forskaren, för att producera kunskap (Thurén 2007:103). Tolkningen sker emellertid inte i ett vakuum, utan präglas av vad den som tolkar har för värderingar och förförståelse, samt i vilken samhällelig kontext forskningen bedrivs. På grund av detta är slutsatserna svåra att testa, till skillnad från dem som till exempel genereras i en positivistisk, kvantitativ studie. Thurén (2007:102) vill dock mena att denna osäkrare metod ändå är ”ett nödvändigt komplement” till positivismen, eftersom allt inte kan studeras med hjälp av samma metod. Vi ansluter oss till denna hållning, men har velat motverka en av förförståelse orsakad snedvridning av resultatet genom att vara nära empirin och i möjligaste mån redovisa de olika steg som tagits i analysen. Samtidigt är själva valet av ämne ett uttryck för en förförståelse, då det uttrycker vad vi anser relevant att studera. Hur forskaren därvidlag ska kunna inta en helt neutral position kan vara svårt att föreställa sig.

Den hermeneutiska ansatsen knyter an till en antinaturalistisk hållning, som innebär att göra en åtskillnad mellan hur kunskap kan nås om naturvetenskapliga respektive samhällsvetenskapliga fenomen (Graham 2005:17f). Allt som studeras inom kulturgeografin kan inte studeras med hjälp av inom naturvetenskapen giltiga metoder, eftersom mänskligt handlande och därigenom sociala fenomen inte på samma sätt avgörs av lagbundenheter. Skapandet av mening är en betydande del av samhället, och för att studera uppfattningar och föreställningar om det offentliga rummet har det krävts att gå bortom sinnesfarenheternas och kvantifieringens metoder.

2.3 Analysmetod

Det av plandokument bestående insamlade materialet har, för att uppnå studiens syfte, analyserats kvalitativt. Den kvalitativa forskningen erbjuder, som Denscombe (2009:323) formulerar det, inga ”standardiserade forskningsinstrument” utan syftar till att genom tolkning och kategorisering strukturera data. En väl genomförd kvalitativ analys fordrar noggrannhet

och en tolkning som ligger nära empirin, vilket bygger på en ständig växling mellan analysens koder och empirins text (Denscombe 2009:367f). En annan viktig riktlinje är att inte låta analysen styras av teorin i för hög grad, eftersom detta kan förvanska resultatet. För att undgå denna fallgrop har vi valt att dra paralleller till studiens teoriavsnitt i diskussionskapitlet.

Med inspiration från diskursanalysen har utgångspunkten när vi närmat oss studiematerialet varit att ord och formuleringar inte enbart speglar eller objektivt beskriver verkligheten utan också formar den; orden är inte givna utan ett resultat av val. Språkliga utsagor är ett sätt att "skapa och vidmakthålla verkligheten" och ska "snarare betraktas som en aktiv skapare [...] än som en faktisk representation" (Denscombe 2009:393). I konsekvens med detta har plandokumentet kunnat läsas i egenskap av medskapare till de tre torgen som offentliga platser.

I linje med Denscombes (2009) rekommendationer inledde vi analysen med att *förbereda* data genom att urskilja de textstycken eller meningar i de utvalda dokumenten som direkt eller indirekt kunde relateras till temat offentliga rum. För att underlätta analysen samlade vi allt i ett nytt dokument, där all text hade samma format men där de olika citaten förseddes med sidhänvisningar och redovisades under de olika dokumentens namn som rubriker för att inte sammanblandas. De avsnitt som analyserats från respektive dokument sammanfattas i en tabell ovan. Bearbetningen tjänade också som ett sätt att öka *förtrogenheten* med insamlade data, men behövde kompletteras med ytterligare genomläsningar. Efter detta tog själva *tolkningsprocessen* vid, där data kodades för att sedan kategoriseras i olika teman. Crang (2005:224) föreslår en särskiljning av koder av "emic" eller "etic" karaktär, där det första innebär att använda samma ord som data vid kodning och det andra att data omtolkas och tilldelas mer abstrakta kategorier med förankring i teori. I analysen av data avsåg vi att först upprätta koder som var nära materialet, för att sedan sortera och omvandla dem till mer övergripande teman. *Framställningen* av vår analys sker under samma avsnitt, eftersom vi ansåg det otjänligt att dela upp den i en resultat- och en analysdel. Att presentera data är lämpligare efter att analysen är genomförd, eftersom det som ska redovisas då kan avgöras av vilka analysens centrala delar (Denscombe 2009:387).

Vi har i denna studie valt att analysera de två fallen separat för att inte nivellera deras eventuella olikheter. Därefter följer en jämförelse, där resultaten av de två analyserna vägs samman. I analysprocessen eftersträvade vi, i enlighet med Denscombe (2009:375), att urskilja de mer centrala delarna av data och genom kodandet av dessa sträva mot att utveckla och koncentrera olika teman. Crang (2005:225) beskriver kodning av data som en "iterative [=upprepad] process of developing then redefining, categorising and re-gategorising". För att säkerställa att våra teman återspeglar data har vi därför, utefter att de utvecklats, gått tillbaka till texterna för att på nytt jämföra. Att presentera citat från dokumenten är ett sätt att motivera de urskiljda temana inför läsaren. Även om dessa teman är uttolkade av oss har vi i största mån strävat efter att undvika att i vår tolkning se saker som inte finns i texterna. Huruvida temana endast syftar till att sammanfatta och beskriva eller även avser att bidra med ytterligare förståelse är nödvändigt att ha med sig i analysen (Crang 2005:226). I vår analys är temana menade att påvisa strukturer och samband, och genom sin fördjupning i texten frilägga betydelser som sannolikt inte är uppenbara för läsaren. På så sätt är de inte bara sammanfattningar, utan kategorier som bidrar till att ge ökad förståelse.

Vid en kvalitativ analys kan ”forskarens identitet, värderingar och övertygelser [...] inte helt elimineras från analysprocessen” (Denscombe 2009:384). Med denna medvetenhet är det dock möjligt att kontrollera de attityder vi vanligtvis hyser på ett sätt som hindrar att våra frågeställningar besvaras i ljuset av eventuella fördomar. Vi har därför varit noga med att inte utelämna delar av data som kan ha visat en annan tendens än andra delar. Även motsägelsefullheter måste inrymmas i analysen. Några ytterligare risker med en kvalitativ analys är att betydelsen hos det analyserade berövas sin kontext samt att insamlade data har låg representativitet (Denscombe 2009:400). Den första nackdelen har vi försökt undvika genom att tydligt redogöra för den kontext som planärendena och likaså dokumenten tillhör. Vår insamlade datas representativitet har vi inte kunnat höja genom att inbegripa fler exempel, på grund av resursbegränsningar, men genom att i stället ge en bakgrund som kan möjliggöra jämförelser med liknande fall.

2.4 Alternativa metoder

Ett annat tänkbart tillvägagångssätt att bedriva vår studie hade kunnat vara att genomföra intervjuer med inblandade i planprocessen. Fördelarna med intervjun som metod i ett fall som detta är att analysen hade kunnat få ett större djup, eftersom det hade givit oss möjlighet att utforska ämnet utifrån de olika aktörernas perspektiv och särskilda intressen för att på så vis identifiera vad de anser vara de centrala faktorerna i ämnet. Detta var också vår ursprungliga avsikt, men då en av handläggarna för ett av planprojekten avböjde vår förfrågan om att ställa upp på en intervju och i stället hänvisade till de dokument som publicerats på kommunens hemsida ansåg vi att vi hade fog för att anta att fler skulle hänvisa till existerande dokument. De tjänstemän som refereras till i bakgrundskapitlet har dock givit sitt godkännande till att deras information använts i studien.

En annan metod för att studera detta fenomen hade kunnat vara att göra en innehållsanalys, det vill säga definiera och kvantifiera koder i dokumenten som vi har studerat (Denscombe 2009:307f). Med en innehållsanalys hade vi eventuellt kunnat finna dolda sidor av det som texten ämnar att beskriva och därmed identifiera underliggande budskap. Genom att mäta vad texten innehåller, till exempel speciella begrepp och idéer samt hur ofta och i vilken ordning de förekommer kan en innehållsanalys avslöja vad texten framställer som relevant och hur författaren/na har prioriterat innehållet. Innehållsanalysen gör det även möjligt att urskilja författarens/nas personliga värderingar utifrån dennes/deras positiva och negativa åsikter kring det som beskrivs. Den huvudsakliga fördelen med innehållsanalys är resultaten blir tydliga och att det är en metod som med enkelhet kan upprepas av andra forskare. Dock är det lätt att man går miste om textens underförstådda meningar då man lyfter ut ord och meningar från den ursprungliga kontexten utan att ta hänsyn till vad som sagts tidigare, det som följer samt inte minst det som inte sägs. En innehållsanalys är därför mest lämplig att använda när analysmaterialet är av en enklare karaktär, där kommunikationen är direkt och påtaglig (Denscombe 2009:307f).

Som tidigare nämnt har vi i vår studie valt att endast analysera officiella plandokument som publicerats av kommunerna själva, men ett förslag för fortsatt forskning är att studera andra

dokument än de officiella för att på så vis även inkludera övriga aktörers uppfattningar och föreställningar om det offentliga rummet.

2.5 Metodproblem och källkritik

2.5.1 Fallstudiens nackdelar

Den största nackdelen med fallstudien som metod och det som ofta gör den till en måltavla för kritik rör resultatens trovärdighet och huruvida det går att generalisera kring dessa (Denscombe 2009:72). Som nämnts ovan i vårt avsnitt om fallstudien är vi dock av uppfattningen att fallen vi har valt i hög grad är jämförbara med andra liknande fall i andra städer med likartad historisk och fysisk lokalisering. Detta kan motiveras vidare genom att även om varje enskilt fall är unikt i vissa avseenden ingår det även i en bredare kategori/kontext. Som vi har nämnt ovan i arbetets inledande stycken har Göteborg, liksom många andra tidigare stora industristäder, sedan 1970-talet genomgått en omfattande förändringsprocess. De resultat vi har kommit fram till kan med stor sannolikhet överföras till andra städer med liknande bakgrund.

Vidare finns det många förutfattade meningar om huruvida fallstudien är en lämplig metod att använda sig av inom samhällsforskning. Dessa grundar sig ofta på föreställningar om att då fallstudien utgår från kvalitativa data och tolkningar är den inte kapabel till att producera mätbara resultat, vilket gör den olämplig för analyser och utvärderingar (Denscombe 2009:72). Ett annat tänkbart problem rör fallets avgränsningar och hur dessa ska definieras samt vilka källor som ska ingå respektive lämnas utanför. Även processen att skaffa tillträde till fallstudiens miljöer kan i en del fall vara såväl tids- som energikrävande. Eftersom vår studie har en mycket påtaglig geografisk anknytning och fokuserar på tre platser med väl definierade gränser anser vi dock inte att fallets fysiska avgränsning kan ifrågasättas. Att få tillträde till platserna har inte heller varit något problem då de är offentliga platser och därmed öppna för alla att besöka. Eftersom vi har valt att studera föreställningar om platsernas fysiska utformning snarare än de aktiviteter som äger rum där elimineras risken för så kallad *observatörseffekt* som innebär att studieobjekten "kan tänkas uppträda annorlunda än vanligt på grund av vetskapen om att de befinner sig 'under luppen' och observeras på ett eller annat sätt." (Denscombe 2009:72)

2.5.2 Dokumentstudiens nackdelar

En eventuell nackdel med dokumentstudien som metod är att resultatens trovärdighet är direkt beroende av trovärdigheten i materialet som analyseras, vilket kräver att man som forskare är extra noggrann och kritisk i granskningen av detta (Denscombe 2009:316). Vi har valt att till stor del låta officiella plandokument ligga till grund för vår analys eftersom de förefaller vara tillförlitliga då de producerats av tjänstemän (Denscombe 2009:295). Trots denna allmänna uppfattning är det viktigt att ständigt ha i åtanke vem som har beställt samt producerat dokumenten i fråga och i vilket syfte de är framställda. Det är även viktigt att vara

uppmärksam på huruvida dokumenten innehåller spår av författarens/författarnas egna uppfattningar och åsikter kring det som behandlas (Denscombe 2009:301).

Då vår analys av planprocesserna kring de tre torgen till stor del baseras på just uppfattningar, eller föreställningar, om det offentliga rummet har denna tillförlitlighetsaspekt varit av stor vikt i vårt arbete. Ett frågetecken som uppstått är dock vems uppfattningar det är vi har tagit del av i dessa dokument eftersom framställningen av ett plandokument involverar ett stort antal aktörer inom kommunerna i fråga. Det har även varit viktigt att reflektera över dokumentens ursprungliga syfte, eftersom de har producerats för att tjäna ett specifikt ändamål som inte nödvändigtvis motsvarar syftet med forskningen vi bedriver (Denscombe 2009:316f). Dokumenten vi har använt oss av i vår analys är som tidigare nämnt officiella plandokument publicerade av respektive kommuns stadsbyggnadskontor och syftar till att informera allmänheten om kommunernas visioner för de båda städernas utbyggnad.

Samma noggrannhet som fordras i utvärderingen av de skriftliga källornas validitet är även nödvändig när data samlas in från nätbaserade källor. I dessa fall är det extra viktigt att undersöka om källorna är auktoritära och trovärdiga samt inte minst uppdaterade. Fördelen med att hämta material från Internet är att det finns ett brett utbud av data som är lättillgänglig och dessutom är åtkomligt för alla (Denscombe 2009:299f). Merparten av de dokument vi har använt oss av i vår analys är hämtade från Internet, men eftersom de har hämtats direkt från kommunernas hemsidor eller mottagits direkt från kommunala tjänstemän har vi inte funnit någon anledning till att ifrågasätta källornas trovärdighet.

3 Det offentliga rummet: en teoretisk bakgrund

3.1 Inledning

I följande avsnitt redogörs för mer djupgående definitioner av det offentliga rummets begreppsliga innebörd, funktion och processuella karaktär. Även planeringens relation till det offentliga rummet behandlas, följt av en beskrivning av den förändring innerstädernas offentliga rum genomgått under 1900-talets senare del. Inledningsvis behandlas begreppet det offentliga rummet med ett allmänt och generellt grepp, efter vilket den geografiska kontexten sedan snävas in till att omfatta nordiska och svenska städer. Eventuella resultat intressanta att utifrån vår empiri dra paralleller till redovisas inte separat utan presenteras här tillsammans med den teoribildning vi hämtat från tidigare forskning.

3.2 Vad är ett offentligt rum?

3.2.1 En grundläggande definition

Även om *det offentliga rummet* är ett komplext begrepp kan det till en början beskrivas som de geografiska områden som alla samhällets invånare i princip kan vistas i, till skillnad från privata rum. Efter att Neal (2010:1f) definierat begreppet i dessa generella termer följer några nyanseringar: vad som i princip är tillgängligt behöver inte vara det i praktiken, ej heller är det givet att alla samhällets invånare inkluderas i "allmänheten". Denna allmänt hållna definition av begreppet är nödvändig, hävdar Neal vidare, eftersom själva det offentliga rummet – och dess vad, var, vem och hur – ständigt förändras och omformuleras.

Att enbart betrakta det offentliga rummet som ett rum för maktutövning och motstånd kan enligt Orum och Neal (2010:209) medföra en risk att dess användare, stadens invånare och besökare, anses berövade från allt handlingsutrymme. En ansats som betonar samhällets strukturer och därmed olika institutioners makt över det offentliga rummet kan med sitt uppifrånperspektiv bortse från det sociala liv, den interaktion och det utåtagerande som faktiskt existerar på dessa platser.

Gränsen mellan det privata och det offentliga genomsyras av makt eftersom den reglerar vad som är acceptabelt beteende i respektive rum, vilket i hög grad påverkar människors vardag (Watson 2006:160). Vad som anses godtagbart i det offentliga avgörs av vad som betraktas som lämpligt att hålla privat och tvärtom: "the notion of the public is deeply implicated in its relation to the private and the boundary between the two" (Watson 2006:159). Historiskt sett har den privata sfären varit synonym med familjeliv medan det offentliga sammankopplats med arbete och politik. De utestängningsmekanismer som verkar i de respektive rummen har olika karaktär; för att tillhöra hemmet behövs personliga relationer och en nyckel, till det offentliga krävs identifikation, behörighet och tillgänglighet. Att anta att offentliga rum är helt fria att tillgå är att bortse från hur sociala rum produceras och upprätthålls. Som Watson (2006:170) formulerar det har alla rum potential att vara både öppna och stängda, inkluderande eller exkluderande. Genom att studera hur det går till kan kunskap nås om maktens rumsliga uttryck. Det offentliga rummet kan heller inte hållas för en generell kategori

av homogena rum med identiska förutsättningar och former, utan innefattar en uppsättning av ”specifika och olika rum” som alla har gemensamt att vara offentliga (Gabrielsson 2006:426). Att inte ta hänsyn till det offentliga rummets mångfald och variation i olika geografiska kontexter vore att sätta det rumsliga inom parantes, vilket vore omöjligt i en kulturgeografisk studie som denna.

3.2.2 Det offentliga rummet som medium

Gabrielsson (2006) undersöker i sin avhandling vilka betydelser det offentliga rummet tilldelas och hur det knyter an till dess fysiska form, med utgångspunkt i ett förnyelseprojekt för Stortorget i Kalmar. Grundvalen för studien är antagandet om det offentliga rummet som ”en företeelse som skiftar i betydelse beroende på hur det definieras” (Gabrielsson 2006:14). Vidare liknar hon samhällets offentliga rum vid ett *medium*, likt en projektorduk på vilken uppfattningarna om frihet och demokrati i samhället spelas upp, då ”samhällets skick och värderingar syns i det offentliga rummet”; eftersom det synliga i det offentliga rummet är en konsekvens av styrning och påverkan är det nödvändigt att begrunda vad som inte syns, då ”innehållet inte är ’givet’ eller ’naturligt’ utan en följd av krafter och beslut” (Gabrielsson 2006:429).

Gabrielsson (2006:425) är av uppfattningen att en av föreställningarna om det offentliga rummet i Sverige är att det är platser där man ska få vara ifred, ”som om andra människor, och i förlängningen samhället i stort, inte angår oss”. Denna informella rättighet bortser från det offentliga rummet som en kollektiv angelägenhet, som ett demokratins rum. I stället förespråkar Gabrielsson det offentliga som ett rum där vi utsätts för samhällets invånare och mångfald:

Offentligheten – om än bara som ett överblivet utrymme mellan det privata – fungerar som ett *gränssnitt* mellan individen och samhället. [...] [Interaktionen] tvingar oss att relatera till det faktum att det finns en värld utanför den egna sfären som vi inte kan överblicka eller kontrollera. Syftet är inte att man ska vara *ifred* i det offentliga rummet. Syftet är att man ska bli *varse* om andra människors existens och på ett eller annat sätt *interagera* med dem: konfronteras med dem, om man så vill (Gabrielsson 2006:427).

När Gabrielsson (2006:427) vill förstå det offentliga rummet som ett medium, en förmedlare av visuell information, blir det samtidigt ”tillgängligt för kritik och överväganden som normalt sett saknar rumslig fokusering”. Eftersom det förkroppsligar olika samhällliga föreställningar kan det därmed också bli föremål för kritiken av samma föreställningar. Hon vill likna det offentliga rummet vid andra medier genom att det vi uppfattar som en given verklighet i själva verket är ”avhängigt någon annans urval” (Gabrielsson 2006:429). Att som Gabrielsson betrakta det offentliga rummet som ”ett grundläggande samhällselement” gör det legitimt att ifrågasätta och omförhandla de innebörder det tillskrivs, vilket är ett sätt att bekräfta att det angår oss alla samt ”att verka för en bättre (och mer rättvisande) ordning” (Gabrielsson 2006:430).

3.3 Demokratins och ordningens rum

3.3.1 Dagens två dominerande synsätt

I dagens västerländska samhälle finns enligt Mitchell (2003:128) två dominerande sätt att se på det offentliga rummet. Enligt det ena är de offentliga rummen obegränsade och möjliga att omforma genom politisk handling; enligt det andra bör de planeras, vårdas och kontrolleras för att fungera demokratiskt och korrekt. Hos det första synsättet är ordning accepterat och anses rentav produktivt, medan bristen på ordning hos det andra är ett undantagstillstånd som ska bekämpas, till exempel genom strategier för att motarbeta oönskade inslag i stadsrummet. Dessa olika uppfattningar kan för enkelhetens skull kallas för *det beslagtagna* ("appropriated"), respektive *det ordnade* ("ordered") rummet (Mitchell 2003:129).

Förutom ordning har även social interaktion olika betydelser i dessa olika uppfattningar av det offentliga rummet. I stället för att som i det beslagtagna rummet tas för social dynamik kan viljan att interagera enligt synsättet som eftersträvar ordning upplevas som hotfull om den kommer från "fel" person. Med det perspektivet behöver det offentliga rummet kontrolleras för att fungera som det ska – det kan alltså inte återupprätta sig självt genom den mänskliga avsikten att göra det offentligt. Medan det beslagtagna rummet är mer öppet för den som vill använda det har det ordnade rummet preferenser som inte gör alla medborgare lika välkomna. Dit måste man sålunda beviljas inträde. Med dessa två begrepp, som givetvis inte existerar som renodlade kategorier i verkligheten, vill Mitchell (2003:129) visa att det offentliga rummet skapas av de föreställningar vi har om det, ty "public space is the product of competing ideologies about what constitutes that space – order and control or free, and perhaps dangerous, interaction". Även om intentionen bakom de flesta offentliga rum kanske ligger någonstans mitt emellan dessa båda begrepp kan de ändå kasta ljus över vilka ideal som präglar dagens stadsrum.

Jacob och Hellström (2010:663) diskuterar hur det finns en spänning i dagens planering som rör relationen mellan ordning och spontanitet i det offentliga rummet. De förklarar hur ett av huvudmålen som planerare idag strävar efter att uppnå är att skapa platser som uppmuntrar spontanitet, men att det samtidigt krävs en viss dos av ordning och kontroll för att inte riskera att saker går helt över styr. Spänningen mellan dessa två ytterligheter grundar sig i att det offentliga rummet delvis är en plats som tillhör allmänheten och därmed ska vara tillgänglig för alla, men till skillnad från annan allmän egendom ägs stadens offentliga rum av just staden i fråga. Således kan det offentliga rummet ses som ett rum tillhörande allmänheten, men som förvaltas av staden (Jacob & Hellström 2010:663f). Enligt Jacob och Hellström kan detta ses som en förklaring till debatten rörande allmänhetens inflytande, eller i en del fall begränsade inflytande i planeringen av offentliga platser. De slår dock fast att spänningen mellan ordning och spontanitet är en viktig komponent i det offentliga rummet och de till en viss grad måste samexistera för att det offentliga rummet ska förbli en levande plats (Jacob & Hellström 2010:664).

3.3.2 Föreställningar om ordning och demokrati

Mitchell menar således att det finns en utbredd uppfattning om att allmänna platser måste hållas ordnade för att kvarhålla sin funktion som offentliga. Efter att ha studerat olika amerikanska domslut drar han slutsatsen att det offentliga rummet anses vara tvunget att formas efter rationella principer om ordning för att förbli demokratiska, något som av vissa antas vara en allmän uppfattning men som i själva verket ofta döljer stora menings-skiljaktigheter (Mitchell 2003:51). Denna uppfattning av ordning, enligt vilken somliga former av beteende inte godtas, hävdar Mitchell förutsätter att ”a narrow definition of order is in the interest of all” (2003:76).

Att demokrati fordrar någon form av grundläggande ordning för att fungera samtidigt som offentliga rum måste tillåta ett visst mått oordning för att vara demokratiska kallar Mitchell (2003:130) för det offentliga rummets paradox. Som så ofta är det alltså ett mellanting som bör eftersträvas, där kontrollen är tillräcklig för att staten ska kunna försvara sina medborgares rättigheter utan att bli så överhängande att den hindrar människor från att kämpa för nya rättigheter. Vilka som betraktas som medborgare är emellertid inte heller oproblematiskt; i alla tider har det funnits normerande uppfattningar om vem som ingår i allmänheten och därigenom tillåts ta plats i det offentliga rummet (Mitchell 2003:133).

Viljan till ordning menar Mitchell härstammar ur en rädsla:

Public space engenders fears, fears that derive from the sense of public space as uncontrolled space, as a space in which civilization is exceptionally fragile (Mitchell 2003:13).

Med detta perspektiv måste rätt förutsättningar tilldelas en plats för att den ska vara öppen, demokratisk och offentlig. Mitchells (2003:136) eget exempel är av hur hemlösa ofta diskuteras som ett hot mot ordning och hur deras närvaro fungerar som indikator på att kontrollen av ett offentligt rum måste öka. Mitchell (2003:189) hävdar att ”a politics of aesthetics” placeras “above the politics of survival” när somligas uppfattning av vad som är ordnat och attraktiv överordnas andra människors grundläggande behov.

3.3.3 Rättigheter och representation

I stället för att ha en självständig eller allmän existens är det offentliga rummet, menar Mitchell (2003:142), “produced through constant struggle”. För ett rum att bli offentligt krävs att det tas i anspråk; etiketten ”offentligt” kan inte klistras på ovanifrån och en gång för alla på ett torg eller annan öppen plats. En plats offentliga karaktär anser Mitchell (2003:35) därför vara omöjlig att planera fram, eftersom den görs till ett offentligt rum genom sociala och politiska handlingar som har sin upprinnelse i människors behov av att synas och komma till tals.

Med begreppet *rum för representation* (“space of representation”), som från början är hämtat från Henri Lefebvre, ger Mitchell sin uppfattning av relationen mellan demokrati och rum. Då han menar att många medborgare även i en demokrati måste kämpa för sina rättigheter är en

plats där det kan ske, ett rum för representation, en ofrånkomlig del av själva kampen. ”Representation”, menar Mitchell, ”demands space” (2003:33). I ett av hans empiriska exempel över hur studenterna kämpade för rätten till politisk aktivitet inom universitetsområdet i Berkeley vill han visa hur ”[the] conflict over the right to speak became a conflict over who controlled specific spaces” (Mitchell 2003:7).

3.4 Planeringens relation till det offentliga rummet

3.4.1 Plandokument som representationer av rum

I deras studie av plandokument i fyra nordiska städer utgår Jacob och Hellström (2010) från att planering genom sin *representation av rum* förmedlar implicita värden som sedan påverkar hur det offentliga rummet kommer att se ut. De menar att planeraren intar en ideologiskt färgad position genom att med hjälp av planerna definiera vad som är en stads utmaningar och problem (Jacob & Hellström 2010:660). Planeringen är en diskurs om det offentliga rummet med legitimitet att strukturera och förändra det, ty

[...] as planning bodies engage in outlining the desirable and possible qualities of urban public spaces they reconstruct and enact particular value orientations or value sets in their representations of public space (Jacob & Hellström 2010:657).

Plandokumentet är således inte neutrala utsagor och deras syfte är ”to produce normative and symbolic discourses to be read and internalized by a public, by politicians and by other planners” (Jacob & Hellström 2010:660). Dessa handlingar kan därför betraktas som ett sätt att ordna och utöva makt över det offentliga rummet och livet, men även medborgarens stadsliv. Med begreppet *diskursiv planering* vill de fånga att planer ”are both ’factual plans’ and enactments of cultural symbolisms” (Jacob & Hellström 2010:660) Planerna är alltså representationer av rum; samtidigt som de är planer tänkta att realiseras skapar de en mening och innebörd kring de rum de avser. Författarna av plandokumentet – planerarna – befinner sig i en maktposition eftersom de har rätt att formulera och föreskriva det offentliga rummets syfte och utseende (Jacob & Hellström 2010:662). Det offentliga rummet intar till följd av detta en medierande position mellan planeraren, subjektet, och medborgaren, objektet. Med det offentliga rummet som medium tar sig makt både symboliska och fysiska uttryck, som i sin tur påverkar stadens sociala liv:

Firstly, it is a way of presenting the city (officials and their espoused values) to the public. Secondly, the ways in which public space is physically planned has a direct effect on its use, which is then in effect also planned, and by extension public space becomes a medium for planned social organization (Jacob & Hellström 2010:662).

Konstruktionen av rum – som planeringen är en del av, tillsammans med de föreställningar och underliggande värderingar som därigenom kommer till uttryck – översätts sedan i den fysiska *produktionen* av rum, när de symboliska värdena ges fysisk form i staden (Jacob & Hellström 2010:658).

De två dominerande teman som Jacob & Hellström (2010:658) finner i deras studerade plandokument är sammanhållning och mångfald (”community and diversity”), mellan vilka de menar existerar en spänning som kan göra det svårt att på samma gång eftersträva båda. De

kommer också till slutsatsen att plandokumentet uppvisar en medveten strategi för de offentliga rummens utformning hos planerarna som är helt i enlighet med deras visioner.

3.4.2 Omgivande makt i det offentliga rummet

När platser tas i anspråk medför det att platsens intressenter har möjlighet att utöva makt över platsernas besökare (Allen 2006:443). Allen förklarar hur detta maktutövande inte nödvändigtvis måste ske i form av uniformerade vakter och övervakningskameror utan i stället kan ske på mindre uppenbara maner. Allen menar att det blir allt vanligare att offentliga rum kontrolleras av ett slags abstrakt eller tyst maktutövande han kallar för *omgivande makt* ("ambient power"). Att ge rummet en viss typ av atmosfär kan vara tillräckligt för att få oönskade besökare att känna sig exkluderade från platsen även om det inte finns några fysiska barriärer som stänger någon ute (Allen 2006:442). Denna atmosfär beskriver Allen som något som påverkar hur vi upplever platser genom att den både kan uppmuntra *och* begränsa vilka aktiviteter vi som besökare kan ägna oss åt på platsen (Allen 2006:445):

[...] power is exercised through a seductive spatial arrangement, where the experience of being in the space is itself the expression of power. Choices are restricted, options are curtailed and possibilities are closed down by degree through the forum's ambient qualities (Allen 2006:452).

Vad som är utmärkande för dessa platser utseende är enligt Allen just att det inte finns något utmärkande med dem, annat än att de förmedlar en känsla av öppenhet och att de innehåller alla de såväl symboliska som materiella kvaliteter som besökaren föreställer sig bör rymmas i ett offentligt rum (Allen 2006:445). Det är enligt Allen svårt att riktigt sätta fingret på vad det är som gör att vi som besökare uppfattar dessa platser som tilltalande och inbjudande, men han förklarar det som att platserna är utformade på ett sådant sätt att de lyckas tilltala alla våra sinnen. Platsernas öppna karaktär gör även att besökaren upplever sig ha möjligheten att röra sig fritt och interagera med sin omgivning samt inger en känsla av oförutsägbarhet (Allen 2006:445). Allen är dock noga med att poängtera hur den känsla av "offentlighet" som genomsyrar dessa platser inte är en illusion utan faktiskt existerar, men att de aktiviteter som äger rum där är högst förutsägbara genom att våra valmöjligheter är begränsade och att våra rörelsemönster är mer eller mindre förutbestämda och styrda av platsernas layout (Allen 2006:454).

3.5 Det offentliga rummet i dagens innerstäder

3.5.1 Det offentliga rummets kommersialisering

Det offentliga rummet är, enligt Gabrielsson (2006:424), ett rum för frihet, genom att de fri- och rättigheter som tillskrivits medborgarna kan utövas här. *Privatiseringen* av det offentliga rummet, när privata aktörer förvärvar ökat inflytande eller direkt ägande, blir således ett problem då rummet "upphör att utgöra en garant för dessa [...] friheter och rättigheter" (Gabrielsson 2006:424). Privatiseringen av offentliga rum, att ekonomiska aktörer ges ökat inflytande, anser Mitchell (2003:137) vara problematiskt genom att privata intressen

prioriteras framför de gemensamma. Watson (2006:125) beskriver dock hur privatiseringen av allmänna platser faktiskt kan inge grupper som föräldrar med barn större trygghet.

Neal (2010:201f) vill inom forskningstraditionen om offentliga rum identifiera ”a narrative of loss” eftersom de flesta teoretiker hävdar deras utsatthet genom att de begränsas, privatiseras och rentav försvinner. Medan en del offentliga rum görs otillgängliga för vissa grupper fortsätter andra att framstå som offentliga när de i själva verket är privata, som exempelvis köpcentra. ”Shoppers are embedded in an illusory public space” menar Neal (2010:202), eftersom öppenheten är villkorad till att enbart omfatta vissa grupper och vissa beteenden.

Utan att helt vilja motbevisa de offentliga rummens försvinnande påstår Neal (2010:203) att de kanske snarare omlokaliseras till följd av tekniska och sociala förändringar. Som en konsekvens av den föränderliga offentligheten kan det offentliga livet hitta nya platser att äga rum på. Omdefinieringen och omlokaliseringen kan ske till följd av att tidigare förbisedda grupper hävdar sin del i offentligheten – såväl den politiska som den rumsliga. Frågan är dock var dessa utökade offentliga rum ges utrymme: i centrum eller i den mindre synliga periferin? Neal (2010:206) tycker sig dessutom kunna se att det inom dagens stadsplanering finns ett ökat intresse ”on creating spaces that can fulfill the purposes of public space”. För att lyckas med detta kan även små förändringar vara betydelsefulla; det mest framgångsrika är dock att göra det offentliga rummet till fotgängarens rum (Neal 2010:207).

Allen (2006) tar upp hur det offentliga rummet idag i många avseenden har gått miste om sin offentliga karaktär. Han beskriver hur det offentliga rummet i allt större utsträckning har blivit en plats där ordning och kontroll prioriteras framför överraskningar och oförutsägbarhet (Allen 2006:441). Allen förklarar att även om det finns många förklaringar och bakomliggande orsaker till denna karaktärsförändring är det framförallt privata aktörers anspråkstagande och *kommersialisering* av det offentliga rummet som är huvudorsaken till ovan nämnda förändringsprocess (Allen 2006:442). I sin artikel syftar han dock till att ge en ny bild av privatiseringens följder för våra städers offentliga platser och hur denna skapar en sorts iscensatt offentlighet.

Mitchell (2003:138f) belyser även hur planeringen av städer idag kretsar kring uppförandet av så kallade ”pseudo-offentliga rum”, det vill säga de platser som på ytan ser ut att vara offentliga men som i själva verket är den direkta motsatsen. På dessa platser försöker man uppnå ordning och kontroll genom att hålla besökarnas beteende under ständig bevakning. Den mångfald som skapas i denna typ av rum har enligt Mitchell sin utgångspunkt i konsumtionen av de varor och tjänster som finns tillgängliga där. Denna förändringsprocess kallar Mitchell ”disneyfication” och resultatet blir, vilket Kilian förklarar, ett rum som

take full advantage of the sense of loss of public life to create a nostalgic, idealized, and active but also safe and sanitized public space - a “consumable vision of civility” accessible to all who can meet the price of admission and agree to adhere to a strict set of rules of conduct” (Kilian 1998:119).

Denna process leder så småningom till att användarna av stadens offentliga rum klassificeras i olika grupper vilka sedan distribueras över rummet för att förhindra att deras vägar möts.

3.5.2 Stadskärnor som shoppingområden

I en studie av ett centralt kvarter i Malmö menar Kärholm (2008) att det offentliga rummets utformning påverkar konsumtionsbeteendet hos dem som vistas i det. Affärerna i svenska städernas centrum har alltmer *pedestrianiserats*, det vill säga koncentrerats till ett område med gågator, ”a pedestrian precinct”, vilket till viss del har omvandlat stadskärnorna till sammanhängande shoppingområden. I dessa områden kan ”a culture of consumption” odlas genom rummets materiella karaktär vilket skapar en omgivande, konsumtionsmotiverande atmosfär (Kärholm 2008:1904, jfr Allen 2006).

Dessa områden med gågator har växt fram parallellt och i konkurrens med de storskaliga externa köpcentra till vilka man förväntas ta bilen. Sedan 1970-talet har de fungerat som ”a commercial strategy for the city centre” som ett sätt att skapa identitet och öka attraktiviteten genom att ta avstånd från bilismen och betona värdet av att bevara de äldre stadsmiljöerna (Kärholm 2008:1905). I Malmö har strategin varit framgångsrik, då stadskärnan med sina gågator står för en större del av försäljningen än butikkonglomeraten i stadens utkanter.

Enligt Kärholm (2008:1916) upprätthålls karaktären hos området med gågator inte bara med vad det är, utan lika mycket genom vad det inte är. För sin identitet är området beroende av att omgärdas av parkeringsplatser eller försörjas med kollektivtrafik samt att det finns bostäder på annat håll från vilka människor tar sig in. Som betonas ovan är området även beroende av platser för shopping med en annan karaktär för att stärka sin identitet och attraktivitet som exempelvis bilfritt, småskaligt och med längre historisk kontinuitet.

I skapandet av ett område för gågator sanktioneras vissa beteenden genom den fysiska utformningen av rummet. Kärholm menar att:

The territorialisation of the pedestrian precinct is not just about institutionalisation of a place in the minds of people by way of representations, brandings or associations, it is also about setting limits and creating opportunities for different activities. It is about the stabilisation or institutionalisation of a specific set of usages and, in the end, the production of a pedestrian precinct culture (Kärholm 2008:1909).

Området får alltså, genom sin fysiska form, en viss betydelse men också en särskild funktion, förmedlat till dem som rör sig i området genom den kultur som upprättas. Även om det är möjligt att bryta mot de användningar av rummet som föreskrivs är det inte säkert att människor gör det. Kopplingen mellan utformning och beteende kan exemplifieras med att fler sittplatser och uteserveringar får folk att stanna längre och därmed konsumera mer i dessa områden (Kärholm 2008:1914). Även om rummet inte determinerar ett specifikt beteende kan det åtminstone påbjuda och underlätta det.

Upprättandet av ett område med gågator får även rumsliga effekter för relationen mellan offentligt och privat. Kärholm (2008:1916) identifierar att skillnaden mellan området och dess omgivning leder till ”spatial homogenisation at the scale of the precinct as a whole, both indoors and outdoors”. I denna *homogenisering* suddas gränserna ut mellan de privatägda butikerna och gatans allmänna karaktär; genom uteserveringar kan butikerna till och med fortsätta ut på gatan. Som allra tydligast är den gränsens utplåning i amerikanska

Business Improvement Districts, där privata aktörer håller egna vakter för att upprätthålla ordning och rätt atmosfär i området (Mitchell 2003:138f, jfr Pacione 2009:161).

3.5.3 Göteborgs offentliga stadsliv

Genom att ha studerat det offentliga stadslivets förändring konstaterar Olsson (1998) att den viktiga roll torgen tidigare hade har övertagits av stråken, de gator där den huvudsakliga rörelsen genom ett urbant område sker. De definieras således av sin attraktivitet, vilket Olsson (1998:51) beskriver som den mån i vilken människor önskar uppehålla sig där. Haga Nygata anser han vara attraktivt för vad det inte är, det vill säga ett område med funktionalistiska, storskaliga byggnader (Olsson 1998:70ff). Likaså är mängden arbetsplatser, verksamheter och framför allt matställen avgörande för områdets attraktivitet. Torgens minskade attraktivitet menar han kommer sig av deras ”statiska drag” till skillnad från gatan som möjliggör både rörelse och uppstannande (Olsson 1998:75).

Olsson (1998:97) uppmärksammar också fenomenet stadsfester och liknande arrangemang öppna för allmänheten, som han menar populariserades på 1990-talet. Anordnandet av sådana fester ser han som en marknadsföringsstrategi för staden, genomförd i det offentliga rummet. Han menar att det offentliga rummet har en ”förmåga att representera staden” (Olsson 1998:98), vilket på 1800-talet tog sig uttryck i Kungsportsavenyn och som idag exempelvis utnyttjas genom olika stadsomfattande evenemang.

3.6 Den relationella rumsuppfattningen

3.6.1 Socialt konstruerade rum och socio-rumsliga praktiker

Inom kulturgeografien gjorde sig synen på rummet som en container länge gällande, i vilken sociala processer enbart utspelade sig (Gren & Hallin 2003:153ff). Rummet existerade i och för sig självt, oberoende av de sociala, samhällsliga sammanhang det ingick i. Denna rumsuppfattning har successivt fått ge vika för en syn på rummet som ett resultat av ett samspel mellan det rumsliga och det sociala. En del av denna uppfattning är antagandet om den socio-rumsliga dialektiken, som anser att det materiella och det sociala är ”internt relaterade till varandra och ömsesidigt konstituerande” (Gren & Hallin 2003:154).

Den ovan beskrivna rumsuppfattningen kallas för den *relationella rumsuppfattningen*. Att teoretisera rummet som en social konstruktion grundar sig i detta perspektiv. Gren och Hallin beskriver innebörden av det socialt konstruerade rummet på följande sätt:

Med social konstruktion menas här *inte* att rum bara är ett socialt påhitt, att det består av eller är skapat av renodlade sociala relationer. Det centrala är att rum är konstruerat av människor och samhälle, samt att det inte existerar som någonting separat och fristående utanför det sociala (Gren & Hallin 2003:157).

Inom kulturgeografien är det dock inte bara de sociala relationerna som är forskningsobjektet, utan hur dessa integreras med det rumsliga och materiella. Att skapa eller att producera rum – vilket är ett befäst begrepp inom ämnet – har både sociala och fysiska implikationer, och

innebär såväl sociala som materiella förändringar. Rummet kan heller inte begränsas till att enbart bestå av mentala föreställningar eller fysisk realitet utan är en föränderlig entitet där båda ingår (Gren & Hallin 2003:160).

Den fysiska planeringen, som i Sverige faller på kommunernas lott, är en del i denna produktion av rum; den existerar i ett fysiskt och socialt sammanhang och får under planprocessens gång både rumsliga och sociala följder. Planeringen kan därmed sägas vara en form av *socio-rumslig praktik*, vilket betecknar att ”människors handlingar samtidigt är sociala och rumsliga” (Gren & Hallin 2003:159ff). Samhällsplaneringen och andra institutioner har med tiden fått större inflytande över samhällets sociala rum. Detta är ett skäl till att studera hur denna socio-rumsliga praktik – som förstås är en av flera – och de föreställningar den bär på formar dagens stadsrum.

Inför sociala konstruktioner menar Thurén (2007:146) att frågan bör ställas huruvida det studerade hade kunnat konstrueras annorlunda, och vilka positiva eller negativa konsekvenser det i sin tur hade fått. Han hävdar det också vara nödvändigt att reflektera över om konstruktionen – i denna undersökning av det offentliga rummet – innehåller värderingar och vilka som i sin tur drar fördel av att dessa tillåts vara gällande.

3.7 Sammanfattning av studiens teoretiska utgångspunkter

Med detta teoretiska ramverk (se tabell 2) vill vi begreppsliggöra det offentliga rummet som något som skapas genom olika socio-rumsliga praktiker, av vilka en är planering. Det offentliga rummet existerar i relation till och i direkt anslutning till stadens privata rum och har en central demokratisk funktion; det är det rum där medborgerliga rättigheter kan praktiseras genom att bli rum för representation. I egenskap av medium blir samhällets föreställningar om vad demokrati ska vara synliga på de platser som i princip ska vara öppna och tillgängliga för alla.

Representation kan ta plats i det offentliga rummet och göra det till en politisk arena, men i plandokument kommer i stället en representation av rum till uttryck. Planering kan ses som en meningsskapande och socio-rumslig praktik med diskursiv makt att skapa och strukturera det offentliga rummet, då den i planer och policydokument konstruerar offentliga rum och tillskriver dem olika funktioner och innebörder. I planeringen utkristalliseras flera olika aktörers representation av rum, från politiker och planerare till representanter från näringslivet och de medborgare som kommit till tals.

Det offentliga rummet har alltmer kommit att anta en funktion som stadens representant utåt. I den förändringsprocess det offentliga rummet genomgår är näringslivet en central aktör. På många håll tilltar privatiseringen av de gemensamma platserna i staden med argument om vikten av ordning och attraktiva stadsrum. I dagens svenska stadskärnor utökas sedan några decennier tillbaka expansionen av områden med gågator, vilket bidrar till att stärka innerstädernas identitet i konkurrensen med andra kommersiella områden. Inom dessa pedestrianiserade områden sker en homogenisering i form av att gränserna mellan det privata

och det allmänna försvagas, då det offentliga rummet får agera behållare för en omgivande makt med kommersiella förtecken som skapar en känsla av inkludering.

Tabell 2: Sammanfattning av teoretiska utgångspunkter

Tema	Teoretiker	Begrepp
Vad är det offentliga rummet?	Mitchell, Orum & Neal, Gabrielsson, Watson	definition av det offentliga rummet; det offentliga rummet som medium
Demokratins och ordningens rum	Mitchell, Jacob & Hellström	det beslagtagna och det ordnade rummet; rum för representation
Planering och makt i det offentliga rummet	Jacob & Hellström, Allen	representation av rum; diskursiv planering; konstruktion av rum; omgivande makt
Offentliga rum i dagens innerstäder	Kärholm, Allen, Olsson	privatisering/ kommersialisering av det offentliga rummet; pedestrianisering; homogenisering; det offentliga rummet som representant för staden

4 Två fall, tre torg: en geografisk bakgrund

4.1 Inledning

Som framkommit ovan kretsar den här studien kring föreställningar om tre specifika platser – Kungstorget och Grönsakstorget i Göteborg samt Stortorget i Kungsbacka – som alla har en lång historia av att vara offentliga. Det här bakgrundskapitlet är tänkt att ge en kortfattad bakgrund och geografisk contextualisering till de tre torgen genom en beskrivning av de pågående planärendena men också de två orterna Göteborg och Kungsbacka. Här presenteras också kartor över torgens lokalisering, skisser från planerna samt bilder från platserna.

4.2 Göteborgs geografi

Tätorten Göteborg är belägen vid Sveriges västra kust och breder med sina 549 839 invånare (2011) ut sig över Göteborgs, Partilles och Mölndals kommuner. Göteborg är landets största stad sett till befolkning och en viktig nod för sjöfart och industrier (NE 2011a). Stadskärnan omgärdas av en vallgrav och var från början av militära syften en befäst stad. Från sekelskiftet 1900 och fram till 1980 har befolkningen, de boende i förorter inkluderat, ökat från 160 000 till 610 000 invånare, en ökning som kan betraktas som relativt stark (NE 2011b). Göteborg är landets främsta hamnstad samt utgör den huvudsakliga västsvenska transportnoden, samtidigt som handels-, utbildnings- och finanssektorerna står för en stor andel av arbetstillfällena (NE 2011c).

Kungstorget och Grönsakstorget tillhör stadsdelen Centrum (se karta 1), ett område som enligt Göteborgs stad (2011a) kännetecknas av "många historiska och kulturella byggnader och platser, men också ett pulserande city med butiker, banker, hotell, restauranger, idrottsarenor och många utbildnings- och kulturinstitutioner". Dess ca 55 000 invånare konstateras också ha högre utbildning och medelinkomst än genomsnittet, samtidigt som andelen utländska medborgare är lägre. Angränsningen till Göta älv och vallgraven anses ge "ytterligare en dimension till Centrum" (Göteborgs stad 2011a). I primärområdet Inom vallgraven, som både Kungstorget och Grönsakstorget tillhör, bor enbart 3827 personer (2010) och de flesta arbetstillfällena finns inom branscherna företagstjänster, offentlig förvaltning, handel, hotell och restauranter samt inom finans och försäkring (Göteborgs stad 2011b).

4.3 Planärendet Kungstorget och Grönsakstorget

Följande stycke är hämtat från en telefonintervju med Carolin Folkesson från Stadsbyggnadskontoret i Göteborg, en av de ansvariga för ärendet. Den idag gällande detaljplanen för Kungstorget har funnits sedan 70-talet, och tillåter ett underjordiskt parkeringshus om ungefär 500 bilar. Byggnationen kom dock aldrig till skott, emedan uppmärksammade protester satte sig emot det av miljöskäl. Det här studerade planprogrammet för Kungstorget och Grönsakstorget har enligt Stadsbyggnadskontoret sin upprinnelse i stadens parkeringspolicy, antagen av kommunen i oktober 2009. I parkeringspolicyn förespråkas att tillgängligheten till centrum ska ökas, men genom att underlätta för flera olika färdmedel. Vallgravstaket (som de

båda torgen angränsar till) betraktas som en plats där stadskvalitet ska prioriteras. Både Kungstorget och Grönsakstorget anses ha potential att bli finrum, vilket fordrar färre bilar och en höjning av stadsmiljövärdena (Folkesson 2011).

Programmet över torgen är tänkt att föregå en eller flera detaljplaner, och tar fasta på att “torgen har en stor potential att utvecklas till mer attraktiva mötesplatser” (Göteborgs stad 2011c). I programmet sammanfattas de utgångspunkter och mål som ska leda resten av planärendet, och anses bara nödvändigt vid större projekt. Viljan att upprusta Kungstorget och Grönsakstorget är en del av en större förändring:

Sedan flera år pågår en medveten miljöupprustning av City, som syftar till att skapa en trygg och angenäm stadsmiljö för människor att vistas och som gagnar handel och verksamheter i City (Göteborgs stad 2011c).

Karta 1. Kungstorget och Grönsakstorgets lokalisering i Göteborg
Källa: Lantmäteriet, författarnas ändringar

Figur 1, 2, 3: Två foton från Kungstorget och ett från Grönsakstorget i december 2011, tagna av författarna

4.4 Kungsbackas geografi

Kungsbacka stad är med sina 19 057 invånare (2011) en betydligt mindre tätort än Göteborg, belägen i kommunen med samma namn som ligger i norra Halland (NE 2011d). Avståndet till Göteborg är 30 kilometer, och många pendlar därför dit då såväl västkustbanan som Europaväg 6/20 skär genom staden. Sysselsättningen återfinns dels inom tillverkningsindustri men också i små och större handels- och tjänsteföretag. Den befintliga rutnätsstrukturen i centrum har funnits sedan 1800-talets mitt, då staden härjades av en brand. Centralt beläget mellan järnvägen och Kungsbackaån ligger sedan dess Stortorget, omgivet av låga hus i trä (se karta 2) (NE 2011d).

Kungsbacka kommun beskriver sig som “en av de mest expansiva kommunerna i Sverige”, genom att den med sin angränsning till kusten och närhet till Göteborg betraktas som

attraktiv: “att bo vid havet och ändå ha nära till sitt arbete är drömmen för många” (Kungsbacka kommun 2011a). Kommunen ökade med 1262 invånare under år 2009 och under loppet av år 2007 registrerades sammanlagt 581 nya företag (Kungsbacka kommun 2011b, 2011c). Medan de flesta kvinnor är anställda inom vård och omsorg, som huvudsakligen tillhör offentlig sektor, arbetar majoriteten av kommunens manliga befolkning inom näringsgrenarna handel och kommunikation inom privat sektor (Kungsbacka kommun 2011d, 2011e). På grund av Kungsbacka stads strategiska läge invid pendelstationen är det där kommunen anser att den fortsatta expansionen bör ske, med hänsyn till dess potential att hysa fler arbetsplatser (Kungsbacka kommun 2011f).

4.5 Planärendet Stortorget

Handläggaren för planprocessen för Stortorget menar att omvandlingen av torget har varit omdiskuterad och legat i startgroparna under närmare tjugio års tid på grund av motsättningar angående torgets utformning och syfte (Graad 2011). I det program från 2008 som föranledde planförslaget från White Arkitekter beskriver man Stortorget som “Innerstadens hjärta”, och menar att “en helhetslösning för en framtida användning och upprustning av torget” måste tas fram för att torget ska kunna fortsätta att vara stadens viktigaste mötesplats (Kungsbacka kommun 2008). Under vintern 2011-2012 är arbetet i gång och det omvandlade Stortorget väntas invigas i maj 2012 (Kungsbacka kommun 2011g).

Karta 2. Stortorget's lokalisering i Kungsbacka
Källa: Lantmäteriet, författarnas ändringar

Figur 4: Foto från Stortorget i december 2011, taget av författarna

4.6 Om vår bildokumentation av torgen

Figurerna 1-4 utgörs av egentagna fotografier från de tre studerade torgen. Bilderna tjänar inte som analysmaterial men bidrar till att påminna om att platserna inte bara existerar i planprocesserna utan också i verkligheten. Genom att visa torgen i deras nuvarande skepnad erbjuds en alternativ bild till de som utmålas i plandokumentet. Även om fotografierna inte är tillförlitliga vittnen om hur platserna används idag kan de ge dem en form som är fristående från kommunernas visioner av torgen. Till fördel kan platserna besökas i verkligheten av den intresserade, eftersom den ständigt pågående förändringen av stadens offentliga rum tydligt kommer att utkristalliseras här.

5 Resultat och analys

5.1 Inledning

I detta kapitel presenteras och analyseras vårt empiriska resultat. Vi har valt att först göra en generell analys av hur det offentliga rummet beskrivs i de respektive kommunernas plandokument för att sedan fortsätta med en analys mer förankrad i planeringen av de tre olika torgen. Citat från plandokumenterna vävs in för att statuera exempel för de olika teman som vi utvecklar. Därefter följer en jämförelse där vi utifrån våra analyskategorier tar fasta på skillnader och likheter mellan Göteborg och Kungsbacka.

5.2 Göteborg

5.2.1 Beskrivningar av det offentliga rummet i Göteborg

I plandokumenterna från Göteborg beskrivs det offentliga rummet främst enligt fyra följande identifierade teman: som ett ekonomiskt-representativt rum, ett rum som ska marknadsföra staden; som ett socialt-representativt rum, avsett att med ett levande stadsliv både skapa trivsel för invånarna och ge staden en tydlig och lockande identitet utåt; som ett socialt rum som främst har rollen som mötesplats där trygghet, tolerans och trivsel är i fokus; samt slutligen som ett estetiskt rum där utformningen betonas och de specifika egenskaperna för Göteborgs offentliga platser lyfts fram. Vi beskriver nedan varje tema för sig.

Det ekonomiska-representativa rummet är ett tema som inbegriper synen på de offentliga rummen som stadens skyltfönster och representativa rum, som tjänar till att ge staden gott rykte och locka nya verksamheter och människor att lokalisera sig här. Enligt detta perspektiv bedöms de offentliga rummen vara ett ibland avgörande konkurrensmedel och de bör därför utformas med detta i åtanke:

Regioner och städer konkurrerar internationellt och nationellt. Intressant stadsmiljö och god arkitektur är gynnsam för att attrahera människor och kapital. Både tilltalande, väl underhållna vardagsmiljöer och platser och byggnader av mer exklusivt slag bidrar till att visa fram staden och stärker dess identitet (SBK Göteborgs stad 2009:56).

I dokumentet Stadsbyggnadskvaliteter (2008:20) sägs det rakt ut: “attraktiva stadsmiljöer har blivit en konkurrensfördel”. De offentliga rummens funktion avgörs därmed.

De aktiviteter som ska äga rum i denna stadsbild kretsar framförallt kring handel. Till följd av detta tillåts ekonomiska aktörer att såväl använda som förändra stadsrummet efter sina behov för att främja stadskärnans konkurrenskraft. Detta resonemang lutar på principen att ett samband existerar mellan ett stadsrum - det vill säga de offentliga platsernas - utformning och företags val av lokalisering. I översiktsplanen står formulerat att “en blandning av boende, arbetande och besökare ska skapa en stimulerande miljö som lockar hit nya kunskaps- och tjänsteföretag” (Göteborgs stad 2009:37).

Det som enligt detta synsätt höjer stadens position i konkurrensen är graden av attraktivitet i stadsrummet, som inom det ekonomiska-representativa temat definieras delvis annorlunda än i övriga teman. Av stor vikt är tillgängligheten - både för kunder till butikerna samt för företagens anställda - men också att det finns attraktivt boende mitt bland ett kommersiellt och kulturellt stadsliv. Behovet av att fortsatt växa för att även i framtiden kunna behålla sin roll som regionens kärna återkommer som argument för att "innerstaden [behöver] höja sin attraktionskraft och [att] handelsytorna behöver förädlas och utvidgas" (SBK Göteborgs stad 2009:68). Det innebär i sin tur "en blandad, mångsidig, unik och attraktiv stadsmiljö, vilket bidrar till att skapa den kreativa miljö som befrämjar företagslokalisering" (Göteborgs stad 2008:7). Vidare är de göteborgska karaktärsdragen viktiga i skapandet av en "citykaraktär". Göteborg ska med andra ord konkurrera med sina unika kvaliteter, vilka delvis beskrivs med att innerstaden är liten och samlad och därför väl lämpad för shopping. Även tilldragande arkitektur kan tjäna dessa syften, även om det är de vardagliga miljöernas attraktivitet som anses vara grundläggande för hur staden upplevs. Tillgängligheten avgör också de fördelaktiga, unika karaktärsdragen, då kärnan bedöms som möjlig att nå med olika färdmedel, däribland kollektivtrafik.

Huvudaktörerna inom det ekonomiska-representativa rummet är företag och entreprenörer inom kunskaps- och tjänstesektorn, vilka är de som ska lockas, behållas samt även tillåtas påverka stadsrummet efter sina behov. Den pågående "kvalitetshöjningen" av centrum har som mål att "erhålla ett högre NKI (NöjdKundIndex) vid kommande mätningar" (Göteborgs stad 2011d). De människor som vistas i stadskärnans offentliga rum betraktas således som kunder framför att tillhöra kategorier som medborgare, invånare eller besökare.

I *det sociala-representativa rummet* ser man den sociala individen som stadens huvudaktör och störst fokus hamnar därför på att skapa en levande innerstad med goda möjligheter för möten mellan stadens invånare och besökare. Det sociala liv som skapas tjänar enligt detta perspektiv som syfte att vara ett skyltfönster ämnat att ge ett smakprov på Göteborgs rika stadsliv. Med detta synsätt på stadsrummet ger det sociala livet staden en identitet vilket betraktas som viktigt för att staden ska upplevas som attraktiv, ty "stadslivets attraktion uppstår ur möjligheterna till möten mellan människor i vardagen" (Göteborgs stad 2008:57).

Genom att betrakta det sociala livet som en representant för staden blir den sociala trivseln ett delmål i skapandet av en attraktiv, konkurrenskraftig stad:

Sedan flera år pågår en medveten miljöupprustning av City, som syftar till att skapa en trygg och angenäm stadsmiljö för människor att vistas i, som gagnar handel och verksamheter i City (SBK 2011b:2).

Trygghet, trivsel och attraktivitet konstateras gå hand i hand, vilket uttrycks i såväl föregående som följande citat:

En attraktiv stadsmiljö är när det sjuder av verksamheter och det finns ett livligt stadsliv på gatorna. Staden ska upplevas som trivsamt att vistas i, det måste finnas mötesplatser och små torgbildningar där människor vill vara. Då blir stadsmiljön inte bara attraktiv utan också mer trygg (Göteborgs stad 2009:14).

Attraktiviteten ska även delvis tjäna till att locka och underlätta för företag; för att förhållandena ska vara gynnsamma för näringslivet fordras "en levande innerstad" (SBK 2011b:3). En del i detta är att främja fotgängares tillgänglighet genom att "förfulande parkeringar" tas bort (Göteborgs stad 2009:13). Dessa parkeringsytor beskrivs som något som har hänt utan stadens aktörskap: parkeringarna anses ha "tagit över" många av de centrala utrymmena (SBK 2011b:4). För ett attraktivt socialt liv hålls det för viktigt att en god balans mellan vistelsezoner och promenadstråk upprättas; dessa måste i sin tur vägas mot det utrymme som tillägnas övriga transportmedel. Utformningen kan få effekter för rytmen hos de flöden som löper genom stadsrummet och dessa kan därmed regisseras för att skapa en så levande och attraktiv stad som möjligt; att det råder ett samband mellan människors rörelser och den fysiska omgivningen är en utgångspunkt för plandokumentet.

Det återkommande i det sociala-representativa temat är attraktionskraften hos det offentliga livet och genom de offentliga rummen. När centrum ska vidareutvecklas konstateras att:

Den speciella karaktär, med en hög grad av offentlighet, utblickar, mångfald, liv och stadsmässighet, som idag präglar centrumkärnan och attraherar besökare, boende och företag är viktigt att värna, om stadskärnans expansion ska bli långsiktigt attraktiv och positiv för "det Stora Göteborg" (SBK 2008:10).

Attraktiviteten ska emellertid inte bara locka företag, som enligt det ekonomiska-representativa temat, utan även turister och invånare. I kommunens översiktsplan utmålas studenter som en särskilt intressant grupp att locka, vilket kräver att Göteborg framstår som en attraktiv studentstad (SBK 2009). Avgörande för denna attraktivitets fortlevnad är att understödja variationen mellan offentliga och halvoffentliga rum av olika slag. Halvoffentliga rum beskrivs som exempelvis "kvartersmark öppen för allmänheten" (Göteborgs stad 2008:23).

Det sociala rummet är det tema inom plandokumentet som innefattar beskrivningar av att de offentliga rummen har ett egenvärde genom sin sociala funktion i egenskap av mötesplatser. Den sociala individen är återigen i fokus, men inte som stadens representant utan som en individ med sociala och rumsliga behov. Den definition av offentliga rum som plandokumentet utgår ifrån är hämtad från plan- och bygglagen och enligt den kännetecknas den gemensamma platsen av att "vara avsedd för gemensamma behov, vara allmänt tillgänglig och [den] får inte stängas av för allmänheten" (Göteborgs stad 2009:56). Kollektivets behov anses inom detta tema alltså vara det som bör präglade stadens offentliga rum.

Med perspektivet att de offentliga rummens huvudsakliga funktion är att agera som garantier för det sociala livet anses utformningen kunna bidra till att skapa en känsla av trygghet, skönhet och trivsel. I översiktsplanen redogörs målsättningen att "Göteborg ska vara en trygg stad där alla kan känna tillhörighet i offentliga rum och ha möjlighet att mötas" (Göteborgs stad 2009:37), vilket ska uppnås genom att rumsliga barriärer överbryggs och av att staden blir mer "blandad". I plandokumentet argumenteras återkommande för att utvecklandet av offentliga rum ska ta avstamp i hur människor använder dessa platser. Enligt denna syn på de offentliga rummen ska människors behov vara avgörande, och man tar avstånd från de tidigare funktionalistiska idealen och strävar i stället tillbaka mot bilden av den förmoderna

stadens “gator och kvarter, och mer blandade bebyggelse med blandade funktioner” (Göteborgs stad 2008:24).

De offentliga rummen kan även ha betydelse i integrationsavseende genom det samspel som kan ske på gatorna:

De offentliga platserna är viktiga platser för samspelsintegration. Om det finns arenor för möte och man kan känna tillhörighet på platsen kan olika grupper komma i kontakt med varandra. Sociala nätverk kan skapas när människor möts, fördomar och stigmatisering motverkas och marginaliserade gruppers exkludering kan minska (Göteborgs stad 2009:85).

Även de centralt belägna offentliga rummen anses alltså spela en roll i sociala processer på stadsnivå. För att platserna ska främja möten mellan människor krävs, enligt plandokumentet, att de förutom att vara tillgängliga för alla vid alla tidpunkter också behöver vara “väl integrerade i bebyggelsen och utförda med omsorg” (Göteborgs stad 2009:56). Oavsett fysiska eller sociala förutsättningar ska stadens invånare kunna mötas här eftersom man anser att “människors olikheter är en resurs att ta vara på” (Göteborgs stad 2008:54). För ett hållbart och demokratiskt samhälle betraktas möjligheten till möten mellan olika grupper som en förutsättning för tolerans, men också utveckling:

Att människor är olika är något vi måste hantera i ett demokratiskt samhälle och på sikt skapar möten med det okända och annorlunda ändå främst förståelse och tolerans. I kulturer som accepterar en mångfald av åsikter, egenskaper och attityder (det gäller samhällen, företag, familjer, föreningar) är förutsättningarna för utveckling bättre än i kulturer där det råder likriktning (Göteborgs stad 2008:54).

Inom temat för det sociala offentliga rummet erkänns människor som havandes andra, praktiska behov utöver behovet av att uppleva skönhet och trivsel. Dessa behov anses främst kunna knytas till behovet av att röra sig i de offentliga rummen på väg till arbetsplatser, skolor och handelsplatser. Därför, framhåller ett dokument, ger “stadsplaneringen [...] ramar för ett vardagsliv, där människor i olika livssituationer använder stadsmiljön utifrån sina behov” (Göteborgs stad 2008:6). I linje med detta förespråkas att fler mötesplatser anläggs, som kan möta olika gruppers olika behov. Som alltid inom planering måste dock ett intresse ställas mot ett annat.

Utgångspunkten i mänskliga behov bekräftas också av att alla anses ska ha tillgång till offentliga toaletter, samt att de platser där det är gratis att vistas och stanna upp är för få. Här framhålls grönytor som goda exempel, där det sociala livet frodas utan att inblanda konsumtion. Olika behov rangordnas olika på olika platser. Kännetecknande för det sociala rummet som perspektiv är sammanfattningsvis att det sociala livet ska värnas och att människors behov bör tillgodoses i stadens offentliga rum.

Det estetiska rummet är ett tema inom vilket det läggs störst vikt på stadsrummets fysiska utformning och hur denna ska vara attraktiv att titta på och vistas i. Inom detta perspektiv är det rummet och dess gestaltning i sig som är huvudaktör medan människorna ikläder sig rollen som statister vars aktiviteter i hög grad är av rekreationellt slag. Även om olika grupper erkänns som innehavare av olika uppfattningar om vad kvalitet innebär formuleras ett ideal om att utgå från den mänskliga skalan, samt att gator och torg ska ge människor fler

upplevelser. I plandokumenten framkommer ingen självkritik gentemot de estetiska ideal som förespråkas.

För att de som vistas och rör sig i de offentliga rummen ska uppleva dem som vackra och trivsamma kräver enligt plandokumentet inte nödvändigtvis att de är välsköta:

Att vardagsmiljöerna är vackra och väl underhållna är grundläggande, men även arkitektur som stadsattraktion har betydelse. En stadsdel kan upplevas som trivsam och levande även om den är sliten. Den kan ge skönhetsupplevelser av kulturellt och socialt slag, utöver de traditionella visuella upplevelserna (Göteborgs stad 2009:56).

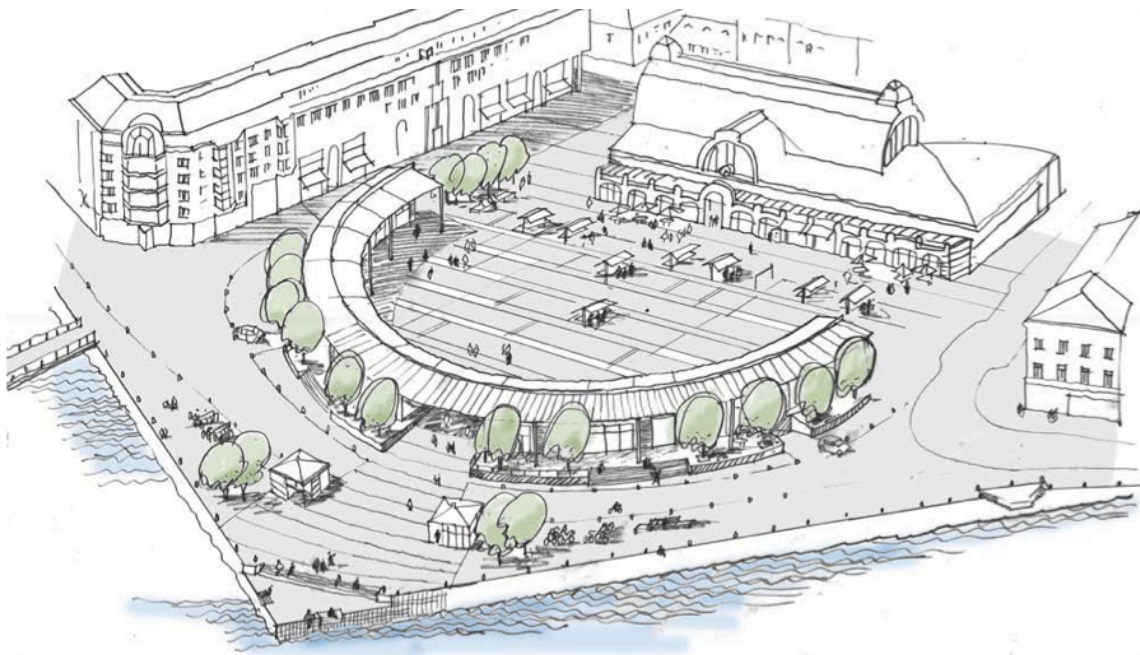
Upplevelsen av rummet står i fokus enligt detta synsätt, snarare än personen som upplever det. Även konstverk med staden som inramning kan "förstärka upplevelser i det offentliga rummet" samtidigt som den också "förstärk[er] uttrycket i Göteborgs stadsbild" och påstås ha fungerat som spänningshöjare på många offentliga platser (Göteborgs stad 2008:39). De människor som rör sig i stadsrummet blir därmed konstens publik, genom att den integreras i deras vardagsliv. Även om upplevelser betraktas kunna vara av kulturell och social art betonas det visuella fortfarande som avgörande. Som en del i detta kan reaktionen mot bilarnas dominans i stadsrummet analyseras. Bilarna beskrivs som "förfulande", men måste samtidigt vara kvar för att inte hindra handeln - lösningen är att förespråka att gömma dem under jord. Gång- och cykeltrafik framhävs som det ideala för att åstadkomma ett vackert stadsrum. Dessutom betonas de fördelar och skönhetsvärden som vatten och grönområden tillför i offentliga rum.

Stadens historia har en betydande plats i det samtida offentliga rummet. För stadens identitet anses det viktigt att det gamla blandas med det nya, samtidigt som det värnas. I samband med förändringar är det viktigt att "ta tillvara och förädla de äldre byggnader som vi har" (Göteborgs stad 2009:14). Stadens "karaktär" förstärks genom "ett synligt historiskt djup" vilket i sig ger upphov till "särskilda stämningar" (Göteborgs stad 2008:21). Historiens närvaro har således inte till syfte att främja kunskap om staden utan ska enbart bidra till en upplevelse av estetisk karaktär. Invånarna framstår i ljuset av detta som vore de i ständig färd med att avnjuta sin stad.

Dessa fyra identifierade teman ställer alla det offentliga rummet i olika ljus; med varje tema framstår nya funktioner och aktiviteter som önskvärda, och de människor som använder platserna ikläds olika roller. Frågan är dock om det offentliga rummet kan tjäna alla dessa föreställningar som finns om det på samma gång, eller om dessa rumsuppfattningar snarare står i konflikt med varandra. De olika huvudaktörer som de fyra perspektiven aktualiserar - företagen, den sociala individen som representant eller som med behövande människa samt den fysiska omgivningen och dess byggnader - olika intressen i det offentliga rummet. Att ta hänsyn till alla dessa i lika hög utsträckning är inte möjligt, eftersom de ibland utesluter varandra. Om en plats främsta syfte är att representera något annat, till exempel en stad, måste det sociala livet på denna plats i så fall underordnas detta.

5.2.2 Temanas uttryck i ärendet Kungstorget/Grönsakstorget

I kommunens underlags- och fördjupningsdokument för Kungstorget och Grönsakstorget beskriver man platserna idag som svårtillgängliga, röriga och till och med skräpiga. Torgen anses “ha halkat efter och är båda i behov av upprustning” (SBK 2011b:2). Den nuvarande användningen av torgen som parkeringsutrymme mer eller mindre förkastas med hänsyn till områdets ekonomiska, sociala och estetiska potential (SBK 2011a:17f). Det uttrycks även att attraktiviteten hos stadsmiljön ska sättas före parkeringsmöjligheter. Båda torgens relativt långa historia och centrala läge bedöms vara grundläggande fördelar och ett argument för att utveckla dem.

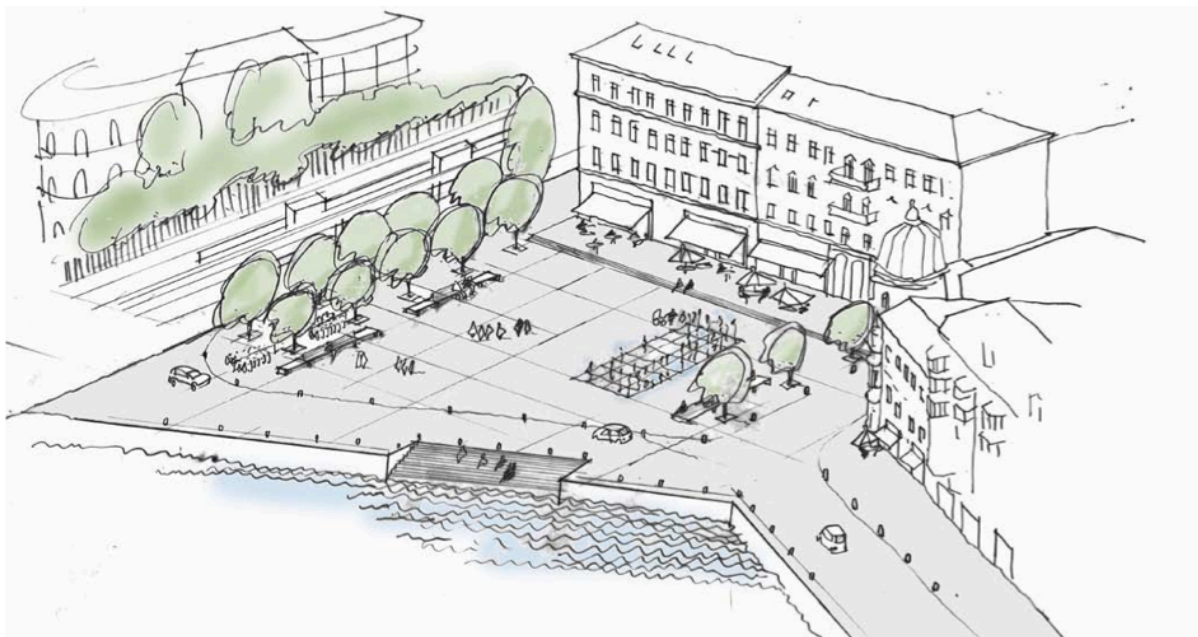

Figur 5: Skiss av planförslaget för Kungstorget ur Stadsbyggnadskontoret Göteborgs stad (2011) *Underlag och fördjupning – Program för Grönsakstorget och Kungstorget.*

Temat det ekonomiska-representativa rummet tar sig uttryck genom att många av ovannämnda föreställningar om det offentliga rummet som stadens representant inför de företag som är i färd med att etablera sig någonstans och överväger Göteborgs innerstad som alternativ. Även om syftet med planförslaget konstateras vara att förbättra torgens funktion som sociala mötesplatser omgärdas dessa argument av en medvetenhet kring platsernas betydelse i ett ekonomiskt-representativt perspektiv. Stadsmiljön ska vara trivsamt, men detta ska i sin tur förbättra situationen för handel och övriga verksamheter. Den levande innerstadens större syfte tycks vara de förutsättningar det kan bidra med för näringslivet: “Tilltalande, väl underhållna stadsrum som stärker citykaraktären är viktiga för en levande innerstad med goda möjligheter för näringslivet” (SBK 2011b:3).

Ur det sociala rumsperspektivet framhävs vidare hur de två torgen ska möjliggöra möten mellan människor av olika åldrar. Tillgängligheten står här i fokus, och anses kunna förbättras genom att bilarna flyttar till ett underjordiskt garage under Kungstorget. De två torgen ingår i en ansats att skapa fler “fysiska mötesplatser” i staden, vilka ska stärka känslan av

“samhällsgemenskap” genom att invånarnas behov beaktas i planeringen (SBK 2011b:3). Det rika och levande stadsliv som man avser att skapa genom torgens omvandling syftar emellertid inte till att anta en representativ funktion som genererar attraktivitet. I stället föreslås en utökning och förbättring av mathandeln på Kungstorget, genom anläggandet av “ordnade platser för salustånd” (se figur 5) (SBK 2011a:24). Riktningen på denna matmarknad föreslås vara “bla närproducerade delikatesser” och “med tex närproducerat och ekologisk profil” (SBK 2011a:24). I dessa formuleringar går att skönja en uppfattning av vad som är attraktivt och angeläget för alla, nämligen att göra Kungstorget till centrum för denna typ av konsumtion, ofta kallad “medveten”. Frågan är huruvida denna form av torgliv lockar alla. Förändringarna av torgen konstateras även kunna ha effekter för närliggande kvarter, som föreslås utredas framöver.

Figur 6: Skiss av planförslaget för Grönsakstorget ur Stadsbyggnadskontoret Göteborgs stad (2011) *Underlag och fördjupning – Program för Grönsakstorget och Kungstorget.*

Detta tyder på att det spelar roll vilka funktioner som ska finnas på Kungstorget och vilka aktiviteter som ska äga rum där. Torgen betraktas i planförslaget som delar i ett nätverk av göteborgska offentliga rum, vilket också är ett tecken på att torgen ska tilldelas en särskiljande profil. I fråga om Grönsakstorget betonas dess klimatfördelar och närhet till vattnet, egenskaper som ska tillvaratas i renoveringen (se figur 6). Här står således rummets estetiska och upplevelsemässiga aspekter i centrum, vilket anses bidra till att realisera torget som social mötesplats. Med sin “intima storlek och attraktiva läge i stråket mellan Pedagoggen och Kungstorget” betraktas Grönsakstorget som för sårbart för att kunna hysa någon underjordisk parkering. Kungstorget får med handelsprofilen och det underjordiska garaget en annan inriktning, då matmarknadens inriktning förväntas överensstämja med uppfattningar vad som utgör ett attraktivt stadsliv.

För att platsernas potential ska realiseras uttrycks att den nya parkeringslösningen är av avgörande vikt. Utan den påstås torgen inte kunna omvandlas till “attraktiva mötesplatser och stråk för människor att vistas på och rör[a] sig till fots eller med cykel” (SBK 2011a:27). Att

göra torgen till mötesplatser kan således inte ske på bekostnad av möjligheten till att parkera där. I stället eftersträvas en situation där inga kompromisser behöver göras: bilarna är kvar, men under jord, och torgen kan bli attraktiva och tillgängliga. De positiva effekterna för handeln går lätt att föreställa sig.

5.2.3 Sammanfattning

I Göteborgs kommuns plandokument skildras det offentliga rummet enligt fyra identifierade teman: som ett ekonomiskt-representativt rum, ett socialt-representativt rum, ett socialt rum och som ett estetiskt rum, vilka motsvarar olika föreställningar om det offentliga rummet, dess funktion och dess innehåll. I det ekonomiskt-representativa rummet ska det offentliga rummet vara stadens representant i en konkurrensutsatt värld, medan det i det socialt-representativa rummet är det sociala stadslivet som blir till stadens skyltfönster. Med det estetiska rummet betonas det offentliga rummets estetiska aspekter och vilka känslor och upplevelser det skapar hos rummets användare. I det sociala rummet utgör det offentliga rummet en integrerande mötesplats med mål att underlätta och öka den sociala interaktionen. Dessa fyra olika perspektiv medför även att det offentliga rummets utformning får olika målsättningar, anpassade efter olika aktörer: företagen, den sociala individen eller den fysiska omgivningen. Dessa olika aktörers viljor är dock inte alltid förenliga, varför det kan anses råda viss spänning mellan de olika rollerna som det offentliga rummet tillskrivs och vilka intressen som anses ha rätt att prägla det.

Planärendet för Kungstorget och Grönsakstorget ger uttryck för samtliga teman, men i olika hög grad. Det är tydligt att torgen spelar en roll i den urbana uppsättning som ska locka företag och främja näringslivets utveckling och därför beskrivs som ett ekonomiskt-representativt rum. Emellertid är deras främsta framtida funktion beskriven som social, då de ska fungera som mötesplatser för alla stadens invånare och besökare. Genom det sociala-representativa temat framstår förslagen om en matmarknad med en viss inriktning som ett sätt att öka Kungstorgets attraktivitet inte bara med handel, utan med rätt sorts handel. Avslutningsvis betonas Grönsakstorget som ett estetiskt rum, där det gröna och vattnet ger rummet dess specifika karaktär.

5.3 Kungsbacka

5.3.1 Beskrivningar av det offentliga rummet i Kungsbacka

Även i analysen av plandokumentet för Kungsbacka har vi identifierat fyra angränsande och till viss del överlappande teman: det sociala rummet, i vilket de sociala relationerna mellan individer står i fokus; det estetiska rummet, som betonar upplevelsen och förnimmelsen av stadsrummet; det identitetsskapande och representativa rummet där den identitet som kan skapas genom det offentliga rummet blir till representant för staden; samt det ekonomiska rummet, ett tema där det offentliga rummets ekonomiska funktion betonas.

Det första temat vi har identifierat i Kungsbackas plandokument har vi, liksom ett tema i exemplet Göteborg, valt att kalla *det sociala rummet*. I detta synsätt conceptualiseras det offentliga rummet först och främst som mötesplatser, trygga och tillgängliga för alla. Stadsrummet ska enligt detta perspektiv planeras utifrån fotgängarens perspektiv och ska med hjälp av bebyggelsen tillgodose invånarnas och besökarnas behov av rekreation. Ett sätt att öka tryggheten och tillgängligheten som förespråkas är förtätning av funktioner och bebyggelse:

En tätare stad ger förutsättningar för en gång- och cykelvänlig stad. [...] Fler människor i rörelse leder dessutom till ökad trygghet på gatorna. Gångstråk som upplevs som ödsliga och otrygga kan också förbättras av att det byggs bostäder intill dem (Kungsbacka kommun 2009:53).

Av citatet framgår att den gående eller cyklande individen är i centrum i det sociala rummet. Resonemang om trygghet är ett återkommande inslag i dokumenten, och framhäver det både som behov och rättighet för stadens invånare. Trygghet definieras som “att kunna röra sig i och kring sin bostad och omgivning utan att uppleva fysiska och/eller sociala begränsningar” (Kungsbacka kommun 2009:27). Den person som lever i en stad ska alltså inte bara ha fysisk tillgänglighet till sin omgivning utan också vara fri från rädslor gentemot det som finns i stadsrummet. Vad eller vilka Kungsbackaborna ska skyddas ifrån redogörs dock inte för.

Offentliga platser, såsom torg och andra mötesplatser, anses ge “förutsättningar för ett rikt socialt liv” (Kungsbacka kommun 2009:88). Deras potential som stadens sociala noder kan dock bara realiseras om de garanterar trygghet för sina användare. Förtätning medför, anser man i plandokumentet, att “fler folk [är] i rörelse under en större del av dygnet”, som man betraktar som ett villkor för ökad trygghet (Kungsbacka kommun 2009:88). Den eventuella trängsel som kan följa av förtätningen avser man åtgärda med hjälp av att tillgängliggöra grönområden.

Den sociala individen begreppsliggörs även som kropp i denna rumsuppfattning, när utformningen av de offentliga rummen beskrivs som en faktor för att förbättra människors fysiska hälsa:

En stad bör byggas så att den främjar fysisk aktivitet. Att anlägga trivsamma, sammanhängande och säkra gång- och cykelstråk är centralt. Det ska finnas möjlighet att röra sig i och mellan grönområden. [...] Att vistas i park och natur har visat sig vara effektiv rehabilitering för äldre, sjuka och handikappade (Kungsbacka kommun 2009:28).

Att minska biltrafiken i centrum hålls också för att vara en del i denna förändring, samtidigt som det blir ett sätt att öka tillgängligheten till centrum för fotgängare och cyklister. Som ovan förespråkas fotgängarens perspektiv; en stad dominerad av fotgängare framställs som synonymt med den vackra och trygga stad som fungerar som planernas målbild.

En ytterligare princip som förespråkas inom temat det sociala rummet är att det för det sociala stadslivets skull bör råda symmetri mellan företag och bostäder i centrum. Till företag som önskar etablera sig i kommunen tänker man inta hållningen att styra dem mot andra tätorter än Kungsbacka stad, ty “en balans mellan arbetsplatser och boende är önskvärd för stadslivets

skull” (Kungsbacka kommun 2009:58). I plandokumenten banas dock väg för en tillväxt av Kungsbacka stad, och i den förändringen får de offentliga platserna en stor betydelse. De sociala konsekvenserna bedöms som allvarliga om inte det offentliga rummets kapacitet och utformning anpassas efter en ökande befolkning, eftersom det kan leda till en “sämre tillgång till mötesplatser, rekreation och fritidsaktiviteter och ökad otrygghet” (Kungsbacka kommun 2009:89). När stadskärnan ska förtätas görs grönområden till möjliga exploateringszoner, men för att inte beröva invånarna från viktiga offentliga rum föreslås att de resterande grönyrtornas “kvalitet” ska förbättras genom “balanseringsprincipen” (Kungsbacka kommun 2009:54).

Genom att härnäst ta fasta på *det estetiska rummet* som ett genomgående tema vill vi belysa hur det offentliga rummets estetiska och upplevelsemässiga egenskaper ägnas uppmärksamhet i plandokumentet. Samtidigt som småstadskarakteren, eller känslan av “småstadsidyll”, anses vara ett viktigt estetiskt drag hos innerstaden ska tätorten bli mer “stadsmässig” (Kungsbacka kommun 2004:55). Med den äldre träbebyggelsen framhävs platsernas historia och dessa värden ska beaktas i alla framtida utveckling: “Med ett respektfullt förhållningssätt till bebyggelse kan historien förbli synlig och bidra till stadens atmosfär” (Kungsbacka kommun 2009:30).

I de olika plandokumentet går att urskilja en medvetenhet om att stadens estetiska utformning påverkar hur staden uppfattas. Att betrakta som en konsekvens av detta är de markeringar i dokumentet som finns gentemot estetiskt avvikande element i stadsrummet. I Karaktärisering av Kungsbacka Innerstad utpekade särskilt de skyltar som bryter av mot den äldre utformningen, eftersom “de passar dåligt ihop med den äldre bebyggelsen” (Kungsbacka kommun 2004:44). Vidare får en dörr utgöra exempel på estetisk försämring då det konstateras att “de äldre portarna”, till skillnad från den i plandokumentet beskrivna, “var offentliga och välgjorda” (Kungsbacka kommun 2004:42). Således eftersträvas medvetet en gemensam estetisk lägsta standard för det offentliga rummet i centrum. Vid återkommande tillfällen betonas att helhetsbilden av centrum måste vara sammanhängande och tilltalande, samtidigt som variationen av olika miljöer är en viktig del i detta.

Perspektivet på det offentliga rummet som en estetisk angelägenhet för oss vidare till nästa tema, *det identitetsskapande och representativa rummet*. Med detta synsätt framträder stadsrummets betydelse för stadens identitet och hur dess attraktivitet och tillgänglighet kan representera tätorten Kungsbacka stad. Här ligger betoningen på hur innerstaden framhävs och uppfattas samt hur den befinner sig i konkurrens med andra stadsdelar.

För identiteten hos Kungsbacka stad har historien en viktig roll genom den stämning och karaktär som den möjliggör. Sambandet mellan historia och identitet kan sammanfattas med följande citat från det strategiska programmet för utveckling av Innerstaden: “Innerstaden står för identitet - Kungsbackas historiska själ” (Kungsbacka kommun 2011h:3). Att uppleva innerstaden anses vara att även uppleva dess historia som handelscentrum, vilket förmedlas genom de egenskaper hos bebyggelsen som planerna förespråkas ska bevaras:

Detta koncentrerade innerstadsområde hyser många olika miljöer med olika särdrag och kvaliteter. Tillsammans utgör miljöerna viktiga byggstenar i stadens identitet. Det är viktigt att framhäva att då Innerstaden är relativt liten, är alla dessa miljöer ytterst viktiga för helhetsintrycket (Kungsbacka kommun 2004:55).

Identiteten ska inte bara markeras utåt utan också upplevas inifrån, av dem som rör sig i staden. Genom att främja tillgängligheten till centrum och mellan andra delar av staden skapas "förutsättning[ar] för [att] en gemensam 'stadsidentitet' ska kunna växa sig stark" (Kungsbacka kommun 2009:88). Identitetsskapandet föreslås ta sig ytterligare rumsliga uttryck genom att innergårdarna i centrum bättre tas tillvara, då de för närvarande betraktas som en "outnyttjad resurs" (Kungsbacka kommun 2004:23). Aktiviteter som föreslås här är av kommersiell och kulturell karaktär, såsom konstutställningar och butiker som lockar in besökare i denna "Innerstadens 'dolda charm'" (Kungsbacka kommun 2004:23).

Karaktären hos det centrala Kungsbacka, konstateras det i ett av plandokumentet, "beskrivs ofta som unik" (Kungsbacka kommun 2004:11). Denna unika prägel framställs som det främsta konkurrensmedlet gentemot andra stadsdelar, snarare än andra städer. Genom att placera utrymmen för parkering i nära anslutning till men ändå utanför innerstadsområdet anses de unika kvaliteterna kunna värnas, utan att tillgängligheten till staden försämras till dess nackdel i konkurrensen. En pågående "upprustning av gaturummet" tillsammans med "trafikavlastande åtgärder" påstås ha främjat de speciella bebyggelsemässiga värden som finns i innerstaden (Kungsbacka kommun 2004:17). Bilarna har emellertid inte försvunnit utan enbart flyttats ut från centrum.

En attraktiv stadskärna konstateras även innebära ett "marknadsföringsvärde" för Kungsbacka, "och kan förväntas locka till sig fler företag, turister och skattebetalare vilket ger positiva ekonomiska konsekvenser" (Kungsbacka kommun 2009:89). Detta anses kunna åstadkommas genom förtätning, men också genom att värna den historiska karaktären och tack vare anläggandet av fler offentliga rum. Att understryka här är att stadsrummet inte enbart är en representant inför företag utan även gentemot inflyttande individer, samt att den huvudsakliga fördelen med tilldragelsen av fler företag och människor är intäkter. Andra offentliga rum som tjänar som representanter för Kungsbacka är de i företagsområden. Dessa anses kunna fungera som attraktiva infarter till staden. En förändring beskrivs ha ägt rum där företag allt mer kommit att bry sig om sin yttre utformning, vilket varit staden till fördel genom att dessa företagsområden anses ha blivit trevligare.

Slutligen har vi urskiljt temat *det ekonomiska rummet*, där det offentliga rummet betraktas utifrån vad som gynnar stadens företag, vilka därmed hålls för att vara huvudaktörer. Här återkommer den tidigare nämnda konkurrensen inom staden, där olika stadsdelar med sina nischer konkurrerar med varandra. Stommen i det ekonomiska rummet är ett samarbete mellan kommun, näringsliv och fastighetsägare, där kommunen ska "främja innerstadens attraktivitet", näringslivet fylla den med "önskat innehåll" medan fastighetsägarna slutligen ska "förädla sina fastigheter" i linje med den vision som kommunen satt upp (Kungsbacka kommun 2011h:3). Den kommunala planeringen ska gynna innerstadens kommersiella verksamheter genom att göra den konkurrenskraftig, och i skapandet av den attraktivitet som anses krävas kan vi av ovanstående citat konstatera att det offentliga rummet har en väsentlig funktion. Exempelvis framställs också tillgänglighetsaspekten som en viktig faktor för den kommersiella verksamheten. Biltrafik inne i centrum anses kunna medföra trängsel, varför gångtrafik bättre tjänar de butiker som är lokaliserade där.

5.3.2 Temanans uttryck i ärendet Stortorget

Stortorget beskrivs i plandokumenten som "Innerstadens hjärta" och en historisk och identitetsskapande symbol. Historiskt betraktas det ha varit en viktig plats för socialt och ekonomiskt liv och än idag anses det vara en plats för möten och marknader. Som en konsekvens av detta föreslås Stortorget utvecklas med fotgängaren i åtanke, samtidigt som marknadsaktiviteterna fortsatt ska främjas. Det finns en oro för att Stortorgets funktion som mötesplats riskeras om ingenting händer:

En stor andel bilparkeringar, sliten beläggning och utrustning samt brist på engagerande aktiviteter har dock lett till att Stortorget allt mindre ses som den självklara mötesplats det en gång varit (Kungsbacka kommun 2008:1).

Inom det sociala rummets tema formuleras målsättningen för förändringen av Stortorget som ett sätt för torget att "återigen [...] bli den naturliga mötesplatsen i Kungsbacka och inte som idag främst vara en plats för bilar" (White Arkitekter 2011:3). I programförslaget konstateras att parkeringsplatserna "på och runt torget upplevs [...] som barriärer" (Kungsbacka kommun 2008:2). Biltrafiken får därför stå tillbaka för fotgängare och cyklister, men, som det uttrycks i planen, i väntan på att parkeringen helt ska lämna torget ska den "inordnas i torgets utformning" under trädkronor (se figur 7) (White Arkitekter 2011:5). För att värna om torgets sociala funktion betonas vikten av att platsen är flexibel och anpassningsbar efter olika sociala behov och tillfällen:

För att göra torget mer attraktivt och levande måste det utformas så att många olika användningsområden är möjliga på torget. Exempel på detta är torghandel, servering, konserter, utställningar och fysiska aktiviteter. Detta betyder att ytan ska hållas så fri som möjligt från permanent användning. Samtidigt kan en viss bebyggelse och utsmyckning innebära ett arkitektoniskt lyft och en dragningskraft (Kungsbacka kommun 2008:1f).

Här framhävs också att det sociala och estetiska kan gå hand i hand genom att utformningen av torget kan agera ram för sociala tillställningar. Exempelvis ska tillgången till el och vatten "placeras diskret men funktionellt" (White Arkitekter 2011:5). Det estetiska rummet kan alltså huvudsakligen sägas tjäna det sociala rummets syften.

Synen på torget som ett estetiskt rum tar sig uttryck i att dess framtida utformning beskrivs som "en persisk matta". Med detta åsyftas att det bör vara estetiskt sammanhängande, och sträcka sig från "fasad till fasad" (Kungsbacka kommun 2008:2). Även torghandeln, som målet är att främja med utformningen, föreslås en fast struktur till marknadsstånden för att skapa ett "samordnat uttryck" (White Arkitekter 2011:11). Det läggs därmed vikt vid enhetlighet. Redan i planförslaget beskrivs en damm som ett riskområde att hålla ögonen på, "så att det inte blir en ansamlingsyta för skräp" (White Arkitekter 2011:15). Även om torgets tydligaste funktion uttrycks vara av social art är toleransen således låg mot oordning eller det estetiskt avvikande, liksom övriga plandokument från Kungsbacka antyder ett missnöje mot fula skyltar.

Stortorgets identitet utmålades därutöver som "ett väldigt urbant torg och inte en park", varför man menar att grönskan bör ha en tillbakadragen roll (White Arkitekter 2011:9). Detta kan ses

som ett sätt att värna om den historiska kontinuiteten och samtidigt sträva efter ett mer “stadsmässigt” torg, ett mål som vi nämnt tidigare. Marknaden, kyrkoruinen och den trädskulptur som finns på torget utpekade som särskiljande och identitetsskapande drag. Några ytterligare uttryck för Stortorgetets representativa roll i egenskap av en historisk symbol för centrum innehåller förslagshandlingen inte. Avslutningsvis, genom det ekonomiska rummets lins, framträder en ambition att eliminera alla fysiska och visuella barriärer som kan utgöra hinder för rörelsen till, från och mellan butiker i anslutning till Stortorget.

Figur 7: Skiss ur planförslaget för Stortorget ur White Arkitekter (2010) *Kungsbacka Stortorg Förslagshandling*

5.3.3 Sammanfattning

I de plandokument som berör det offentliga rummet i anslutning till planärendet Stortorget har vi kunnat, liksom i fallet Göteborg, utröna fyra huvudteman i vår analys. Med perspektivet det sociala rummet är det offentliga rummets huvudsakliga roll att främja den sociala individens behov och interaktion, vilken därmed är den huvudaktör som avgör vilka aktiviteter som bör ske. I det estetiska rummet står den estetiska utformningen och upplevelsen av stadsrummet i centrum; huvudaktör är här rummet i sig, som ska omformas för att ge intryck av skönhet och trivsel. I det identitetsskapande och representativa rummet är det offentliga rummet medskapare av stadens identitet och utgör på samma gång representant för staden; huvudaktörer är de som ska lockas, identifiera sig eller vinnas i konkurrensen med andra stadsdelar. Slutligen har vi kunnat urskilja beskrivningar av ett ekonomiskt rum, ett tema som betonar det offentliga rummets ekonomiska funktion. Företagen är med detta synsätt huvudaktörer och det är de besläktade aktiviteter som tjänar företagens intressen som det offentliga rummet ska ge utrymme för.

Liksom hos ärendet Kungstorget-Grönsakstorget återkommer alla dessa fyra i plandokumentet identifierade teman i planförslaget för Stortorget. Emellertid är det främst som socialt och estetiskt rum som Stortorget beskrivs. En anledning till detta kan vara plan-

dokumentets art, som har en mer detaljerad utformning än de analyserade dokumenten för planärendet i exemplet Göteborg. I detta förslag är det sociala och det estetiska temat samman-flätat; utformningen ska främja Stortorget roll som stadens viktigaste mötesplats, men det sociala liv som ska äga rum anses dock behöva inordna sig denna utformning.

5.4 Jämförelse och diskussion

5.4.1 Skillnader och likheter mellan Göteborg och Kungälv

Efter de två analyserna av hur det offentliga rummet beskrivs i plandokument från Kungälv och Göteborg följer här en jämförelse av våra iakttagelser. Även om exemplen skiljer sig från varandra vad gäller storlek och situation har gemensamma drag gått att finna. Retoriken kring det offentliga rummets funktion och betydelse är till stor del överensstämmande mellan de olika fallen. Hos båda kommunernas plandokument går de teman vi formulerat in i varandra, men deras relation sinsemellan är av olika art i respektive fall.

De sociala aspekterna av det offentliga stadsrummet ges tydlig prioritet i båda tätorterna. Det offentliga rummet ska understödja och möjliggöra sociala möten, och i Göteborg dessutom bidra till ökad integration. Tillgänglighet, trygghet och trivsel är nyckelord för en allmän plats som dignar av socialt liv. Emedan de sociala följderna och den estetiska utformningen tycks mer integrerade i Kungälvsexemplet, är de sociala aspekterna tätt knutna till stadsrummets representativitet i Göteborg. Trygghet för individen sätts i främsta rummet i Kungälvs planeringsdokument, och i Göteborg anses trygghet och attraktivitet gå hand i hand. I båda fall är de människor som befolkar staden sociala individer med behov; i Kungälv länkas dessutom individens fysiska hälsa samman med det offentliga rummets form. Den mänskliga interaktionen bedöms hos båda som värdefull i sig, men också för städernas utveckling och rykte.

Bilismen verkar gå mot ett liknande öde i de båda studerade fallen. Då torgen på senare tid beskrivs ha tjänat bilar snarare än människor föreslås nu olika åtgärder för att göra dem till ett mindre dominerade inslag. I Göteborg är önskan att de ska placeras under jord under Kungstorget, på Kungälvs Stortorget ska de överskyllas av grönska. Detta visar på en insikt om att de som kör dessa bilar trots allt behövs, och att man därför söker alternativa parkeringslösningar. Värdet av parkeringsplatser förbises således inte: i Göteborg flyttas de ned, i Kungälv så småningom ut utanför innerstaden. Att minska bilarnas närvaro på de tre torgen förväntas öka tillgängligheten, göra dem till levande mötesplatser och dessutom - vilket särskilt betonas i Göteborg, där bilarna utpekats som ett förfulande inslag - mer attraktiva. Att flytta på bilarna utmålas som en lösning på torgens samtliga problem.

Att bättre anamma fotgängarens perspektiv förespråkas i stort sett lika starkt i respektive falls plandokument. Argumenten är dock fler i Kungälv, där hälso- och rekreationsaspekten tydligt lyfts fram tillsammans med uppfattningen att tillgängligheten och stadskaraktären skulle förbättras. I Göteborg används främst ökad tillgänglighet som argument, tillsammans med en förvissning om att gång- och cykeltrafik bidrar till en mer attraktiv stadsmiljö.

Fotgängarens företrädare är även det något som kan höja det offentliga rummets representativitet.

Vidare visar båda exemplen på en omsorg om den estetiska aspekten hos det offentliga rummet. Här betonas människan i egenskap av upplevare och stadsnjutare. Närvaron av platsernas historia erkänns som viktig såväl hos Göteborg som hos Kungsbacka, men i det senare fallet är det bebyggelsen som är den främsta förmedlaren av stadens arv. Det är också i Kungsbacka som en estetisk enhetlighet och ordning i det offentliga rummet tydligast efterfrågas. Dock är det i Göteborg som bilarna framställs som mest oönskade ur estetisk synpunkt. Plandokument från båda fallen uppvisar en tydlig medvetenhet om sambandet mellan upplevelsen av staden och dess utformning, ett samband man vill utnyttja och utforska. Antaganden om vad som är ett attraktivt stadsrum finns hela tiden närvarande i diskussionen. Element av vatten och grönska värderas högt, samtidigt som det i planområdet Stortorget är viktigt att måna om torgets urbana karaktär.

Både i Göteborg och Kungsbacka betraktas de offentliga rummen som innehavare av en representativ och identitetsskapande roll. De två orternas identitet ska odlas genom att stärka en unik karaktär med förankring i de offentliga platsernas sociala och estetiska egenskaper. I Göteborgs plandokument finns emellertid en mer renodlad närvaro av ett ekonomiskt-representativt perspektiv. Om torget i Kungsbacka har en stor betydelse för ortens identitet är Kungstorget och Grönsakstorget i Göteborg snarare viktiga som representanter för staden. Det offentliga rummets attraktivitet ska höja stadens status i en konkurrenspräglad miljö där städer tävlar om flöden av både människor och kapital. Denna föreställning präglar samtliga av de dokument från Göteborg vi har tagit del av. I Kungsbacka betonas i stället en konkurrens mellan stadsdelar, men även om man erkänner marknadsföringsvärdet av ett attraktivt stadsrum är detta perspektiv inte i närheten av att vara ett så dominerande inslag som i Göteborgsfallet. Attraktiviteten hos det kungsbackianska stadsrummet tycks främst tjäna invånare och besökare, medan attraktivitet sett ur ett göteborgskt perspektiv har tydliga ekonomiska syften. Detta representativa synsätt existerar dock i Göteborg parallellt med en uttalad övertygelse om de offentliga rummens sociala och demokratiska betydelse, följt av en ambition att stödja denna sistnämnda funktion. Detta hindrar emellertid inte att de som rör sig i stadsrummet benämns som kunder även då de befinner sig utanför butikerna.

Relationerna mellan de olika föreställningarna om det offentliga rummet kan således inte sägas harmoniera med varandra. De tematiska beskrivningarna ger det offentliga rummet olika roller, funktioner och syften, vilka ibland står i konflikt med varandra. Det offentliga rummet ska helst innehålla allt: ett rikt stadsliv som på samma gång tillgodoser människors behov, skapar identitet och upplevelser samt ger en god och lockande bild av staden utåt. Av vår analys tycker vi oss dock kunna se att sannolikheten för en konflikt mellan dessa olika föreställningar är högre i Göteborg än i Kungsbacka.

5.4.2 Teoretisk diskussion

Vi har nu kommit fram till den del där empiri och teori möts. I kommande stycken ska huvuddragen i studiens analys ställas mot den teoribildning och tidigare forskning som presenterades i kapitel 3.

Liksom Gabrielsson (2006) vill likna det offentliga rummet vid ett medium som uttrycker samhällets föreställningar om demokrati och frihet har vi med denna studie kunnat belysa vilka föreställningar som projiceras på det offentliga rummet inom planering. De teman som har identifierats kan liknas vid olika dominerande drag i dessa föreställningar. I plandokumentet uttrycks att de offentliga rummen ska vara sociala mötesplatser, en integrerad del av stadsrummet samt representanter för staden i stort. När dessa torg sedan omvandlas kommer deras utformning mediera just dessa föreställningar till de som vistas på dessa platser. Gabrielsson (2006) hävdar också de offentliga platsernas betydelse för socialt samspel och mötet mellan olikheter. Hon menar dock att viljan att vara ifred på allmänna platser är en utbredd känsla i en svensk kontext. En sådan uppfattning går inte att skönja i de plandokument vi studerat; här framhävs snarare individen som social, utåtriktad och deltagande i en gemenskap. Möjligtvis tyder detta på ett visst idealiserande om hur det sociala stadslivet fungerar. En möjlig följdfråga blir: går offentliga rums offentlighet att planera över huvud taget?

Mitchell (2003) vill påstå att så inte är fallet. Våra studerade plandokument ger dock uttryck för en helt motsatt uppfattning, där de redogör för ett samband mellan platsers utformning och deras användning. Mitchell anser att planeringen av offentliga rum till stor del handlar om att hantera spänningen mellan ordning och oordning, och väcker frågan om den ordning som förespråkas kan vara i allas intresse. Han pekar på en riskfylld förändring, där det offentliga rummets attraktivitet överordnas vissa människors grundläggande behov. Att ha i minnet är att Mitchell främst utgår från en amerikansk kontext, vilken inte torde vara helt jämförbar med en svensk miljö. Vi kan i vår empiri inte finna stöd för att strävan att höja det offentliga rummets attraktivitet skulle ske helt på bekostnad av platsernas sociala funktion. Ett rikt socialt stadsliv beskrivs i stället som gynnsamt för attraktiviteten. Dock är Mitchells perspektiv tillämpligt så till vida att all stadsomvandling innebär att en ny ordning upprättas. I fallen Göteborg och Kungsbacka förespråkas denna nya ordning i stadslivets, allmänhetens, de ekonomiska intressenas och attraktivitetens namn. Torgens ordning före omvandlingen beskrivs som bristfällig, varpå en ny efterfrågas som bättre anses passa stadens behov. Denna nya ordning tar sig bland annat uttryck i att biltrafiken får en mer underordnad position, medan fotgängarens behov blir den offentliga platsens princip.

Men anses följaktligen alla former av offentligt liv vara attraktivt? Med tanke på att Kungsbacka och Göteborg tydligt tar avstånd från plasternas senaste användning ter det sig som att detta ej är fallet. De aktiviteter som föreslås - bland annat marknader och evenemang av olika slag - visar en föreställning om vilka uttryck det levande stadslivet bör ta. Mitchell (2003) konstaterar att representation kräver rum och åsyftar då den politiska representationen. I vårt analyserade material är det emellertid tveklöst så att de offentliga rummen ska representera staden. Ur detta kan en möjlig konflikt uppstå; om stadsmiljön är upptagen med att representera staden för att locka människor och företag riskerar det att inte finnas något

utrymme kvar för politisk representation. En ytterligare risk är att vilka aktiviteter som är tillåtna i det offentliga rummet måste avpassas efter vad som är attraktivt och representativt utåt. För att hänvisa till Mitchells begreppspar om det ordnade och det beslagtagna rummet kan ett i representativt syfte ordnat rum sannolikt inte tas i beslag för sociala ändamål på samma sätt. I bildandet av en stads representativa identitet definieras inte bara vad staden kännetecknas av utan också vad den inte är, vilket skulle kunna leda till att alla inte har samma rätt till stadens offentliga platser.

Vikten av att tillgängligheten är god till och i det offentliga rummet har uttryckligen betonats såväl i Göteborg som Kungsbacka. Dock förespråkas vissa aktiviteter framför andra, samtidigt som vissa egenskaper hos stadslivet prioriteras högre än andra. I Göteborgs fall påpekas dessutom att företag kan få omforma och prägla det offentliga rummet vid behov. Detta påkallar en jämförelse med Allens (2006) begrepp omgivande makt, som beskrivs som en mjuk makt som verkar genom att inkludera snarare än exkludera, men indirekt bidrar just till att ett utestängande sker. Vi tycker oss se en sannolikhet att en smal uppfattning om attraktivitet kan skapa ett offentligt rum som, även om det är fysiskt tillgängligt, inte inbjuder alla. Om de fasta marknadsständerna på Kungstorget i Göteborg exempelvis skulle avsättas främst för mat med närproducerad profil skulle detta kunna medföra en insnävning av vilka som kommer att röra sig på torget. Emellertid går det att argumentera för att samtliga av stadens offentliga platser inte behöver vara lika öppna för alla invånares olika behov. Det rum för representation som Mitchell (2003) vill att det offentliga rummet ska vara behöver kanske inte realiseras på varje allmän plats. Att samtliga dessa tre torg är centralt belägna kan dock tala för att deras sociala förändringskapacitet och flexibilitet bör vara hög, vilket också kommer till uttryck i planärendet av Stortorget.

De offentliga platser som planeras för att uppmuntra konsumtion benämner Mitchell (2003) "pseudo-offentliga rum". Flera urbanteoretiker beskriver en tilltagande kommersialiseringsprocess av offentliga rum och menar att dessa platser allt mer fått rollen av att ge upplevelser som på något sätt kan knytas till privata intressen. Att det offentliga rummet ska generera upplevelser framstår som ett tydligt ideal i de dokument vi tagit del av. Hos både Kungsbackas och Göteborgs plandokument återkommer en diskussion om värdet av att ge stadens besökare upplevelser, men vad just detta värde består i formuleras aldrig. Men kan då de tre torgens offentlighet, med stöd i den teoretiska diskussionen om de offentliga rummens försvinnande, motiveras vara försämrade? I dessa två studerade fall finns inga tecken som tyder på att omvandlingen av torgen innebär att dessa privatiseras. Dock finns öppningar till att ge näringslivet ett större inflytande, främst i Göteborg, där ett uttryckligt mål är att öka handelsytorna och man erkänner att vissa företag har behov av att forma det offentliga rummet.

Å ena sidan kan ökad kommersiell aktivitet i anslutning till de offentliga rummen medföra fler besökare och mer rörelse i stadsrummet - det är möjligt att det offentliga stadslivet kan gynnas av att torgen underlättar en viss aktivitet - men å andra sidan kan detta medföra, enligt Allen (2003), att användningen av de offentliga platserna villkoras och därmed begränsas. Plandokumentens betoning av de offentliga rummens sociala funktion motsäger emellertid starkt att det är "pseudo-offentliga" torg som planeras. Men om attraktivitet nu går hand i hand med ordning och kontroll, vilket Allen tillsammans med Mitchell (2003) och Jacob och

Hellström (2010) hävdar, finns en möjlighet att de mest överraskande elementen i det rika och levande stadslivet inte passar in. Jacob och Hellström konstaterar att plandokument tydligt präglas av ideal och uppfattningar om hur stadslivet bör se ut; dessa föreställningar kan men behöver inte nödvändigtvis komma i konflikt med de behov som föregår de verkliga stadsbornas användning av de offentliga rummen.

Kärrholm (2008) drar utifrån att ha studerat offentliga rum i Malmö slutsatsen att innerstadsområden pedestrianiseras i samband med att en konsumtionskultur växer fram, som kontrasterar mot större köpcentrum i stadens utkanter. Han menar att dessa centrala områden definieras mer genom vad de inte är än vad de är. I ljuset av detta kan vår studies två exempel begrundas. Det tydliga temat kring identitetsskapande hör enligt Kärrholms synvinkel samman med uppvärderingen av fotgängaren i staden. Utifrån det analyserade materialet anser vi oss kunna påstå att den förändring som Kärrholm kallar pedestrianisering är ett faktum både i Kungälv och Göteborg, vilket tydligt framkommer i de respektive planprocesserna samt i övriga dokument. Det finns också underlag för att påstå att den identitet som innerstäderna med sina "unika kvaliteter" ska utstråla skapar attraktivitet som gör området till människors och eventuella företags första val. Huruvida den homogenisering mellan privata och offentliga rum som Kärrholm beskriver kommer att ske inom dessa gångfartsområden faller utanför vår studies radie, men hans forskning tyder på att utplåningen av denna gräns är en följd av den skapade konsumtionskulturen. Att anamma fotgängarens perspektiv kan för vissa intressenter få en önskvärd synergieffekt när både tillgängligheten och konsumtionen ökar.

Olsson (1998) påpekar det offentliga rummets möjliga roll som representant och marknadsförare för staden, något som han menar utnyttjas genom stadsfester. Vår analys tyder på att den här aspekten av det offentliga rummet beaktas även när det planeras. Såväl i Kungälv som Göteborgs plandokument framkommer tydligt en föreställning om att det offentliga rummets utformning, men också de aktiviteter och människor som tar plats där, har ett representativt värde. Denna uppfattning är dock mer dominerande i Göteborg, där det offentliga rummet kan representera staden både genom att ge goda möjligheter för företag och för socialt liv. Detta motsvarar inte det Allen (2003) kallar för iscensatt offentlighet, däremot förmedlas en bild av själva offentligheten som en scen på vilken staden förväntas framhäva sig själv.

Men behöver då de offentliga rummen i staden vara hundra procentigt offentliga? Och återigen: kan det planeras fram? Både Mitchell (2003) och Gabrielsson (2005) belyser det demokratiska värdet i att upprätthålla och kämpa för de offentliga rummens öppenhet och formbarhet efter människors behov. En fråga att slutligen ställa sig utifrån omvandlingen av dessa tre centrala torg är om de offentliga rummen bör tjäna staden som helhet, dess ekonomiska tillväxt eller om dessa platser i stället bör betraktas som en social rättighet för alla stadens invånare.

6 Slutsatser och reflektioner

6.1 Slutsatser

Syftet med vår studie har varit att beskriva och analysera hur det offentliga rummet kan beskrivas i dagens stadsplanering. Detta har vi uppnått genom att göra en jämförelse mellan de plandokument som aktualiseras av två pågående förnyelseprojekt av tre centrala torg: Kungstorget och Grönsakstorget i Göteborg samt Stortorget i Kungsbacka. De *frågeställningar* som formulerades för att uppnå studiens syfte har ämnat att besvara vilka föreställningar om det offentliga rummet som uttrycks i plandokumentet, vilka aktiviteter, funktioner och aktörer som därmed inkluderas samt vilka skillnader och likheter som går att finna mellan Göteborg och Kungsbacka. Även om studiens ringa omfattning inte ger underlag för en generalisering anser vi ändå att torgen och tätorterna kan tänkas vara jämförbara med städer av en motsvarande storlek och bakgrund samt med andra liknande centrala offentliga platser under omvandling.

I fallet Göteborg har föreställningarna om det offentliga rummet sammanfattats i följande fyra teman: som ett ekonomiskt-representativt rum, ett socialt-representativt rum, ett socialt rum och som ett estetiskt rum. I de två förstnämnda är det offentliga rummets primära funktion att vara representativa; i det ekonomiskt-representativa rummen ska aktiviteterna tjäna företags intressen medan det sociala livets attraktivitet står i fokus i det socialt-representativa rummet. Det offentliga rummets användare blir därmed också till representanter för staden. I det sociala rummet har det sociala livet snarare ett egenvärde och ämnar inte vara representativt, och med detta synsätt beskrivs individen som en innehavare av sociala och fysiska behov. De aktiviteter som bör äga rum i det offentliga rummet är de som initieras av dessa sociala individer. Slutligen speglar föreställningen om det estetiska rummet ett offentligt rum där upplevelsen av rummet är målet. Med detta står själva den fysiska miljön i centrum, och de som använder rummet förväntas värna och uppskatta de estetiska värden den innehåller.

Även i fallet Kungsbacka har vi kunnat urskilja fyra huvudteman som återspeglar olika föreställningar om det stadens offentliga rum: ett socialt rum, ett estetiskt rum, ett identitetsskapande och representativt rum samt slutligen ett ekonomiskt rum. I det sociala rummet är det offentliga rummets huvudsakliga roll att främja den sociala individens behov och interaktion, som därmed också är den aktör som avgör vilka aktiviteter som bör ske där. I det estetiska rummet står liksom i fallet Göteborg den estetiska utformningen och upplevelsen av stadsrummet i centrum; huvudaktör är här rummet i sig, som ska omformas för att ge dess användare intryck av skönhet och trivsel. I det identitetsskapande och representativa rummet är det offentliga rummet en medskapare av stadens identitet och utgör på samma gång representant för staden; det ska locka, få människor att identifiera sig eller vinna dem i konkurrensen med andra stadsdelar. Användarna av det offentliga rummet är ur detta perspektiv något att tävla om, men blir som i Göteborg samtidigt själva representanter utåt. Slutligen har vi kunnat urskilja beskrivningar av ett ekonomiskt rum, där det offentliga rummets ekonomiska funktion betonas. Företagen är med detta synsätt huvudaktörer och det är de besläktade aktiviteter som tjänar företagets intressen som det offentliga rummet ska ge utrymme för.

Sammanfattningsvis är de föreställningar om de offentliga rummen som huvudsakligen kommer till uttryck att de beskrivs som representativa skyltfönster av staden, att de ska vara tillgängliga sociala mötesplatser samt att de innehåller och möjliggör upplevelser och estetiska förnimmelser av staden. Både i Kungsbacka och Göteborg är uppfattningen om det offentliga rummets sociala betydelse tongivande i plandokumentet. Även synen på det offentliga rummet som ett estetiskt rum är ett gemensamt drag, i vilket stadens historia är en central komponent. Mötet mellan människa och stad ska ge individen positiva upplevelser, och i detta är de två exempelkommunerna överens om att utformningen har betydelse. Som en följd av detta vill Kungsbacka se ett enhetligt och sammanhängande stadsrum medan Göteborg i stället lägger tonvikt på bilarna som ett störande inslag. Med stöd i Kärrholms (2008) och Olssons (1998) forskning om det offentliga rummet i svenska innerstäder kan vi dra slutsatsen att planeringen i Göteborg och Kungsbacka banar väg för en tilltagande pedestrianisering, samt att det offentliga rummets representativa funktion ges stor uppmärksamhet i Göteborgs plan-dokument, medan det i Kungsbacka betonas till lägre grad. Orsakerna bakom detta kan vi enbart spekulera i, men att Göteborg i egenskap av större stad är mer benägen att använda det offentliga rummet för att locka verksamheter och inflyttare kan utgöra en möjlig förklaring.

Vi kan dock inte bestyrka den tidigare forskning som räds en fortsatt privatisering av stadens gator och torg. Trots att Kungsbacka och Göteborg tycks lyhörda för de ekonomiska intressen som kan tänkas vara kopplade till det offentliga rummet anses dess sociala funktion fortsatt viktig. Tillsammans med det offentliga rummets betydelse för stadens representativitet och identitet och betoningen på dess estetiska aspekter är den tydligaste föreställningen att de offentliga platserna ska utgöra levande sociala mötesplatser för såväl invånare som besökare. Den ordning som eftersträvas hos de framtida torgen ska vara socialt välfungerande, men inte på bekostnad av deras representativitet. Relationerna mellan de olika föreställningarna om det offentliga rummet är således inte helt oproblematiska, då de med sina olika bilder av det offentliga rummet riskerar att hamna i konflikt med varandra.

6.2 Avslutande reflektioner

Det offentliga rummet är ett komplext och intressant fenomen, men är, med tanke på dess andel av och betydelse i staden, framför allt viktigt att studera för att ha kunskap om hur städer fungerar. Genom att studera hur det offentliga rummet beskrivs i plandokument har vi fått insyn i vilka - ibland motstridiga - ideal det är som föranleder förändringar av våra gemensamma torg. Vi befarar att planeringens stora tonvikt på representativ attraktivitet, trots höga ambitioner angående det offentliga rummets sociala användbarhet, i längden skulle kunna komma i konflikt med andra intressen av platsen. Finns något utrymme för politisk representation om en stad hellre vill använda de offentliga utrymmena som reklamytor?

Att bjuda in fler privata aktörer med intressen i det offentliga rummet är ett utmärkt sätt att säkra underhållet av gator och torg, samtidigt som vi misstänker att det också kan medföra ökad privat kontroll över dessa platser. Detta leder till att medborgares rätt att tillgå det offentliga rummet ställs mot de ekonomiska effekter som ett ordnat och kontrollerat stadsrum för med sig. Den trygghet för alla som eftersträvas i både Göteborg och Kungsbacka är också en trygghet från något - men från vad, och från vilka?

Studien har väckt flera nya, intressanta och möjliga ingångar till den problematik som omger stadens offentliga rum. Vi har samlat kunskap om hur de offentliga rummen beskrivs i dagens planering, men hur har sättet de framställs och föreställs förändrats över tid? Och vad kan det i sin tur tänkas bero på? Dessutom är en jämförelse med ytterligare exempel alltid ett sätt att styrka och nyansera slutsatserna. Vad gäller själva föreställningarna om vilka egenskaper det offentliga rummet bör ha vore det intressant att utforska den bakomliggande innebörden av det ständiga återkommandet till attraktivitet, trygghet och upplevelser. Även andra aktörers uppfattningar av det offentliga rummet kan vara intressant att utforska, i den mån dessa påverkar stadens utformning och användning.

Om Kungstorget, Grönsakstorget och Stortorget slutligen förändras enligt planerna medför detta givetvis mängder av positiva effekter för det sociala livet på dessa torg. De kommer sannolikt att förbli viktiga och väl befolkade mötesplatser under lång tid framöver. Dock behövs en fortsatt vaksamhet över vilka villkor som gäller för det offentliga livet; när vi rör oss i vår stad, är vi då kunder, besökare, stadsnjutare eller individer med sociala och fysiska behov?

Källförteckning

Primärkällor

Graad, Camilla (2011) Handläggare för planprojektet Stortorget, Kungsbacka kommun. Mailkonversation 2011-12-15.

Göteborgs stad (2008) *Stadsbyggnadskvaliteter Göteborg. Om stadens utformning.*

Göteborgs stad (2009) *Parkeringspolicy för Göteborgs Stad.*

Göteborgs stad (2011d) *Kvalitetshöjning centrum.* <http://to.ly/bHC5> 2011-12-07.

Folkesson, Carolin (2011) Handläggare för planprojektet Grönsakstorget-Kungstorget, Stadsbyggnadskontoret, Göteborg, Telefonintervju 2011-11-16.

Kungsbacka kommun (2004) *Karaktärisering av Kungsbacka Innerstad.*

Kungsbacka kommun (2006) *Kungsbacka översiktsplan.*

Kungsbacka kommun (2008) *Program för upprustning av Stortorget i Kungsbacka.*

Kungsbacka kommun (2009) *Fördjupad översiktsplan för Kungsbacka stad.*

Kungsbacka kommun (2011h) *Strategiskt program för Innerstaden.*

Stadsbyggnadskontoret (SBK) Göteborgs stad (2008) *Centrum. Beskrivning av stadsdelen.*

Stadsbyggnadskontoret (SBK) Göteborgs stad (2009) *Översiktsplan för Göteborg.*

Stadsbyggnadskontoret (SBK) Göteborgs stad (2011a) *Underlag och fördjupning – Program för Grönsakstorget och Kungstorget.* Diarienummer 0912/08.

Stadsbyggnadskontoret (SBK) Göteborgs stad (2011b) *Program för Grönsakstorget och Kungstorget.* Diarienummer 0912/08.

White Arkitekter (2011) *Kungsbacka Stortorg förslagshandling.*

Sekundärkällor

Allen, John (2006) Ambient Power: Berlin's Potsdamer Platz and the Seductive Logic of Public Spaces, *Urban Studies*, 43(2), s. 441-455.

Crang, Mike (2005) "Analysing qualitative materials", i Flowerdew, R. & Martin, D (red.) *Methods in Human Geography. A guide for students doing a research project*. Harlow: Prentice Hall, s. 218-232.

Denscombe, Martyn (2009) *Forskningshandboken – för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Lund: Studentlitteratur.

Flowerdew, R. & Martin, D (red.) (2005) *Methods in Human Geography. A guide for students doing a research project*. Harlow: Prentice Hall.

Gabrielsson, Catharina (2006) *Att göra skillnad. Det offentliga rummet som medium för konst, arkitektur och politiska föreställningar*. Stockholm: Arkitekturskolan Kungliga Tekniska Högskolan: Axl Books.

Graham, Elspeth (2005) "Philosophies underlying human geography research", i Flowerdew, R. & Martin, D (red.) *Methods in Human Geography. A guide for students doing a research project*. Harlow: Prentice Hall, s. 8-33.

Gren, Martin & Hallin, Per-Olof (2003) *Kulturgeografi: en ämnesteoritisk introduktion*. Malmö: Liber.

Göteborgs stad (2011a) Sökord: *Befolkning och geografi i Centrum*, <http://www.goteborg.se/>, 2011-04-14.

Göteborgs stad (2011b) *Områdesfakta: Göteborgsbladet 2011 för Centrum*, <http://www4.goteborg.se/prod/G-info/statistik.nsf>, 2011-11-28.

Göteborgs stad (2011c) Sökväg: *Bygga & Bo: Stadsplanering: Plan- och byggprojekt: Centrum – Grönsaks- och Kungstorget*, <http://www.goteborg.se/>, 2011-12-01.

Jacob, Merle & Hellström, Tomas (2010) Public-space planning in four Nordic cities: Symbolic values in tension, *Geoforum*, 41, s. 657-655.

Kilian, T (1998) "Public and Private Power and Space", i Light, A. & Smith, J. (red.) *The Production of Public Space*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.

Kungsbacka kommun (2011a) *Fakta om kommunen*, https://www.kungsbacka.se/sitetemplates/KBInformationPage___4903.aspx, 2011-11-28.

Kungsbacka kommun (2011b) *Fakta om kommunen: Boende*, https://www.kungsbacka.se/sitetemplates/KBInformationPage___4406.aspx, 2011-11-28.

Kungsbacka kommun (2011c) *Fakta om kommunen: Arbetsmarknad*, https://www.kungsbacka.se/sitetemplates/KBInformationPage___4386.aspx, 2011-11-28.

Kungsbacka kommun (2011d) *Fakta om kommunen: Befolkning*, http://www.kungsbacka.se/sitetemplates/KBInformationPage___4390.aspx, 2011-11-28.

Kungsbacka kommun (2011e) *Kungsbacka i siffror 2010*, http://www.kungsbacka.se/upload/Kommun/Dokument/2010_webb.pdf, 2011-11-28.

Kungsbacka kommun (2011f) *Bygga & Bo: Kungsbacka stad – Aktuella projekt*, https://www.kungsbacka.se/sitetemplates/KBInformationPage___14082.aspx, 2011-11-28.

Kungsbacka kommun (2011g) *Gator & Trafik: Aktuella projekt – Stortorget*, https://www.kungsbacka.se/sitetemplates/KBInformationPage___16289.aspx, 2011-11-28.

Kärrholm, Mattias (2008) The Territorialisation of a Pedestrian Precinct in Malmö: Materialities in the Commercialisation of Public Space, *Urban Studies*, 45(9), s. 1903-1924.

Mitchell, Don (2003) *The right to the city: social justice and the fight for public space*. New York: Guilford Press.

Olsson, Sören (1998) *Det offentliga stadslivets förändringar*. Göteborg: Centrum för byggnadskultur.

Orum, Anthony M.& Neal, Zachary P. (red.) (2010) *Common Ground? Readings and Reflections on Public Space*. New York: Routledge.

Orum, Anthony M. & Neal, Zachary P. (2010) "Toolkits for Interrogating Public Space", i Orum, Anthony M.& Neal, Zachary P. (red.) *Common Ground? Readings and Reflections on Public Space*. New York: Routledge, s. 208-211.

Nationalencyklopedin (NE) (2011a) *Göteborg*, <http://www.ne.se/lang/g%C3%B6teborg/189666>, 2011-11-28.

Nationalencyklopedin (2011b) *Göteborg: Historia*, <http://www.ne.se/g%C3%B6teborg/historia/perioden-fr%C3%A5n-1800>, 2011-11-28.

Nationalencyklopedin (2011c) *Göteborg: Näringsliv*, <http://www.ne.se/g%C3%B6teborg/n%C3%A4ringsliv>, 2011-11-28.

Nationalencyklopedin (2011d) *Kungsbacka*, <http://www.ne.se/lang/kungsbacka/233533>, 2011-11-28.

Neal, Zachary P. (2010) "Locating Public Space", i Orum, Anthony M.& Neal, Zachary P. (red.) *Common Ground? Readings and Reflections on Public Space*. New York: Routledge, s. 1-10.

Neal, Zachary P. (2010) "Relocating Public Space", i Orum, Anthony M.& Neal, Zachary P. (red.) *Common Ground? Readings and Reflections on Public Space*. New York: Routledge, s. 201-207.

Pacione, Michael (2009) *Urban geography: a global perspective*, London: Routledge.

Thurén, Torsten (2007) *Vetenskapsteori för nybörjare*. Malmö: Liber.

Watson, Sophie (2006) *City publics: the (dis)enchantments of urban encounters*. London: Routledge.